

การสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นภภารณ ตันติเวชกุล*

Abstract

During the reign of King Chulalongkorn (1853-1910), Siam was besieged by western powers. In order to stabilize the sovereignty of the state, the King pushed forth numerous reforms in the administration of the country. Public relations became critical in the continuation of his administration. Communications aiming at internal stakeholders were mainly in the form of written and printed materials in order to support the function of the government and to demonstrate the transparency of state administration. Newspapers and magazines were performing as a public relations tool to disseminate government information and political ideologies. In the arena of international relations, King Chulalongkorn visited Europe twice during his reign ten years apart. The preparations for the King's visit was a widely publicized affair showing the sophisticated image to world that Siam was civilized in much the same way as any western. King Chulalongkorn became a person of interest in the foreign media. There was new evidence of well-organized activities similar to modern press relations or media relations efforts that were in operation under King Chulalongkorn's administration. The activities included, for instances, the practices of press release, news clipping, news monitoring, and interviews to the press.

*นภภารณ ตันติเวชกุล (นศ.ค. นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2543) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความวิจัยนี้มาจากการนำเสนอวิจัยเรื่อง “การสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย คณะนิเทศศาสตร์ ประจำปี 2556

บทคัดย่อ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัว สยามต้องเผชิญภัยคุกคามจากประเทศตะวันตก ที่แห่อำนาจคุกคามอธิปไตยอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิรูปการบริหารราชการ แผ่นดินในด้านต่างๆ เพื่อให้สยามพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง การสื่อสารประชาสัมพันธ์จึงมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้งานการปฏิรูปและการบริหารราชการดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง สำหรับการสื่อสารประชาสัมพันธ์กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเทศ ปรากฏในรูปแบบของสื่อการเขียนและสื่อสิ่งพิมพ์ราชการที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนการทำงานภาครัฐตลอดจนเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน สื่อหนังสือพิมพ์และสื่อนิยมสารทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ข่าวสารของรัฐบาลและแนวคิดทางการเมือง สำหรับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนอกประเทศอันได้แก่ ประเทศมหาอำนาจตะวันตก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเจ้าอยู่หัวทรงสถาปัตย์ใหญ่ โดยทรงเป็นศูนย์กลางความสนใจของสื่อสิ่งพิมพ์ตะวันตก ข้อค้นพบสำคัญในงานวิจัยนี้ คือ การพบหลักฐานที่บ่งชี้ว่ามีกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับการดำเนินงานด้านสื่อมวลชนสัมพันธ์ของการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ ในรัชกาลนี้ ไม่ว่าจะเป็นกลไกการส่งข่าวแจ้ง การเก็บข่าวตัด การตรวจสอบความเคลื่อนไหวข่าว และการจัดให้มีการสัมภาษณ์กับสื่อ เป็นต้น

ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย

การค้นพบวิธีการพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์จากการประดิษฐ์ของหั่น ภูดานเบอร์กในสมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา ช่วยให้เกิดการเผยแพร่ข่าวสารต่างๆ ในรูปแบบของหนังสือ และสิ่งพิมพ์เข้าถึงคนจำนวนมหาศาลได้อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับที่การสื่อสารของสยามเริ่มเจริญก้าวหน้า

อย่างชัดเจนในช่วงที่มีการนำเทคโนโลยีการพิมพ์มาใช้ช่วยในการเผยแพร่องค์ความรู้ โดยเฉพาะในรูปแบบการประชาสัมพันธ์ด้วยการพิมพ์ ดังที่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นศูนย์กลางเจ้าอยู่หัวเริ่มมีการพิมพ์ประกาศราษฎร (สุกัญญา สุคบรรทัด, 2547) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ช่วงปีที่ 2547 ที่จัดตั้งเป็นชุดสัมมิทัศน์ ภายใต้การคุกคามอย่างหนักจากลัทธิล่าอาษานิยมของมหาอำนาจตะวันตก ประเทศไทยหรือสยามเริ่มมีการปรับปรุงประเทศในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านการสื่อสารสาระนิยม นิยาราช ใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ นิยาราช นิยมพัฒนาสื่อแข้งข้าวสารแก่รายภูร และมีการวางแผนพื้นฐานการโทรเลข และต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเจ้าอยู่หัวทรงสถาปัตย์ใหญ่ ทรงตั้งให้เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงใช้เอกสารพระราชบัญญัติพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มบุนนาคและรายภูรสยาม (ปีนาถ บุนนาค, ณัฐรีน บุนนาค และวนລາມຮັກ ທີ່ທອງ, 2553)

สำหรับความเป็นมาของการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย แม้ว่าในกิจกรรมมักกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่หลังจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับการเผยแพร่องค์ความรู้ข้อมูลของรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2476 (อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543; Ekachai & Komolsevin, 2004) แต่ก็มีงานเขียนของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงประวัติและพัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ของไทยในตำราและเอกสารเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ว่าพบรูปแบบการสื่อสารที่คล้ายกับการประชาสัมพันธ์ที่ปรากฏในอดีตและสามารถศึกษาข้อมูลหลักกลับไปอีกหลายร้อยปี (วิรช ลกิรัตนกุล, 2549; อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543; อรุณรัตน์ ปลันธโนวัฒ, 2546; ปีนาถ บุนนาค และคณะ, 2553) อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พนงานวิจัยจำนวน

ไม่น่าจะ โดยพบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ในช่วงก่อนหน้าการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง การปกครองโดยตรงเพียงเรื่องเดียวคือ งานวิจัยของนภภารณ ตันติเวชกุล (2555) ที่ศึกษาการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่มีการดำเนินงานด้านการพิมพ์สู่มวลชนอย่างชัดเจน มีการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ ประกาศราชกิจจานุเบกษา ในฐานะเครื่องมือการสื่อสารเพื่อแจ้งข่าวสาร สร้างการรับรู้และความเข้าใจ วิธีการของพระองค์ช่วยเพิ่มระดับของความโปร่งใสในการสื่อสารและเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงข่าวสารสำหรับประชาชนของพระองค์ จัดเป็นเครื่องมือหนึ่งในการปกครองประเทศไทย ที่สำคัญคือ ช่วยให้จุดมุ่งหมายในการรักษาเอกสารของชาติจากการคุกคามของชาติติมaha อำนาจจะต้องหันตากลับไป (Tantivejakul, 2014) โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่นี้ยังพบหลักฐานนิวิธิการส่งข่าวเพื่อแก้ไขความเข้าใจผิดในลักษณะเดียวกับการส่งข่าวfake ซึ่งเป็นนิวิธิการเผยแพร่ข่าวสารผ่านสื่อมวลชนวิธีหนึ่งที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ปัจจุบัน² (นภภารณ ตันติเวชกุล, 2555) ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาพัฒนาการของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย มีความต่อเนื่องและเป็นประยุกต์ชัดเจน การศึกษาการใช้ นิวิธิการสื่อสารต่างๆ ที่คล้ายคลึงกับการประชาสัมพันธ์ สมัยใหม่ที่พระมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงใช้ในการปกครองประเทศไทยและดำรงเอกสารของชาติในสมัยรัชกาลต่อมา จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยเติมเต็มภาพที่ขาดช่วงไปประห่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและช่วงหลังการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. 2475

ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาพัฒนาการการประชาสัมพันธ์ของไทยมีความเข้าใจความเป็นมิตรและสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง

สยามประเทศทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่สำคัญคือ ผู้วิจัยจึงเริ่มจากการกล่าวถึง บริบทแวดล้อม ที่มาของเหตุการณ์และสภาพการณ์ การเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับแรก แล้วจึงต่อด้วยหัวข้อ เกี่ยวกับประวัติการประชาสัมพันธ์ในโลกตะวันตกและของสยามหรือประเทศไทยร่วมกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพกว้างของพัฒนาการการประชาสัมพันธ์ และข้อค้นพบที่น่าสนใจในประเทศไทยและต่างประเทศ ตามด้วยระเบียบวิธีวิจัย โดยในส่วนของผลวิจัยเป็น การกล่าวถึงสื่อหรือเครื่องมือการสื่อสารตลอดจนกลยุทธ์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงใช้ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ประกอบการวิเคราะห์เชื่อมโยง กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งประกอบด้วยกลุ่มบุนนาค ราษฎร และมหาอำนาจจะต้องหันตากลับไป (Tantivejakul และ Manmin (2011) และนภภารณ ตันติเวชกุล (2555) ใช้ในการวิเคราะห์

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ช่วยให้การสื่อสารประชาสัมพันธ์ในประเทศไทยและต่างประเทศ

ข้อสับเปลี่ยนเบื้องต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงใช้การสื่อสารประชาสัมพันธ์ของไทยพัฒนาขึ้นพร้อมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสื่อสิ่งพิมพ์และความแพร่หลายของสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ในบริบทของ การบริหารราชการแผ่นดินและการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

บริบทสยามประเทศไทยและการคุกคามของมหาอำนาจยุโรป

สยามต้องเผชิญภัยคุกคามจากประเทศตะวันตก มาตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

² ในที่นี้ “การส่งข่าว” หรือ “การส่งข่าวfake” ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Press Release ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแพร่ข่าวสารประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน(Publicity)

เจ้าอยู่หัว ซึ่งที่ความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 หรือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงสืบสานพระราชดำริและพระราชกรณียกิจในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนกนาดพระองค์ทรงดำเนินการปฏิรูปประเทศหรือการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสองระยะ กล่าวคือ ระยะแรกระหว่างพุทธศักราช 2416 ถึงพุทธศักราช 2418 และระยะสองระหว่างพุทธศักราช 2435 ถึงพุทธศักราช 2453 หากแต่ความสำคัญนี้อยู่ที่การดำเนินการปฏิรูปประเทศระยะสอง เพราะมีส่วนสำคัญในการโดยอิ曼ใจการปกครองจากหัวเมืองเข้าสู่ส่วนกลางสะท้อนความพยายามของพระองค์ในการรวมประเทศเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้การปฏิรูปทั้งสองระยะเป็นไปอย่างได้ผล จึงมีการดำเนินการอย่างถ่องแท้ก่ออยู่ไป เมื่อการปฏิรูปจะอบรมราษฎรหรือการบริหารราชการแผ่นดินเริ่มประสบผลสำเร็จ อำนวยในการบริหารราชการแผ่นดินจึงค่อยๆ ปรับมาร่วมศูนย์อยู่ที่พระมหาภัตtriy ในฐานะผู้ปกครองประเทศที่เป็นผู้ที่กำหนดแนวทางต่างๆ ในการบริหารประเทศ (ปีนาก บุนนาค, 2550) การสืบสานประชาติมั่นคงเป็นส่วนหนึ่งที่ชื่อมีชื่อว่าให้ งานการปฏิรูปแผ่นดินดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการดำเนินการเลิกรอบบ้านไพร์และทางส ที่รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูปประเทศ อีกทั้งยังขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความสำคัญในการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศและชาติมหานาด เพื่อระดับความลั่น漪น์ระหว่างประเทศและศึกษาแนวทางในการปฏิรูปบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ตลอดจนเป็นการล่วงคุลอำนาจของประเทศมหาอำนาจยุโรป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จประพาสยุโรปจำนวน 2 ครั้งในห้างเวลาที่ต่างกัน 10 ปี คือ พ.ศ. 2440 และ พ.ศ. 2550 โดยการเสด็จประพาสครั้งแรก พ.ศ. 2440 ถือเป็นการเสด็จประพาสครั้งสำคัญที่ได้ช่วยเกื้อหนุนสถานะทางการเมืองระหว่างประเทศไทย รวมไปถึงประเทศไทยในทางอธิบดีของประเทศและยังส่งผลดีต่อบรรษัทกาศ

ส่วนสำคัญในการสร้างชาติและความเป็นเอกภาพของประเทศ ท่านกลางกระแสคุกามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีความรุนแรงยิ่ง (ลิขิต ชีรเวคิน, 2553; ปีนาก บุนนาค, 2553; เดวิด เก วิจารณ์, 2556)

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ซึ่งเป็นด้านแปรสำคัญของการเมืองระหว่างประเทศในระยะนี้ สยามได้มีการเจรจาทางการทูตและการทำสนธิสัญญา กับต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการลงนามในสนธิสัญญาเบาไวร์กับประเทศอังกฤษที่ทำให้สยามเปิดตัวสู่การค้าเสรีระหว่างประเทศ ตามด้วยการลงนามในสนธิสัญญาลักษณะเดียวกันกับประเทศสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และประเทศอื่นๆ อีก 12 ประเทศ (เดวิด เก. วิจารณ์, 2556) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยหรือสยามได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ กับต่างประเทศเพิ่มเติม กับประเทศสวีเดน นอร์เวย์ เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรีย-ซังการี สเปน ญี่ปุ่น โดยประเทศที่สร้างปัจจุบันให้กับไทยอย่างมากก็ ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนบางส่วนให้ คือ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศสทั้งสองประเทศมหาอำนาจจากยุโรปแห่งขัน กันขยายอำนาจในแหลมอินโดจีน ฝรั่งเศสต้องการเขมร เป็นที่มั่นในการขยายอำนาจสู่ล้าครองคุณดินแดนบนฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำโขง เพื่อไปสู่จีนตอนใต้ให้ได้ก่อนอังกฤษ ขณะที่อังกฤษก็ต้องการขยายอำนาจขึ้นสู่ภาคเหนือของแหลมลายู (ปีนาก บุนนาค, 2550; วุฒิชัย บุญศิลป์, 2543) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความสำคัญในการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศและชาติมหานาด เพื่อระดับความลั่น漪น์ระหว่างประเทศและศึกษาแนวทางในการปฏิรูปบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ตลอดจนเป็นการล่วงคุลอำนาจของประเทศมหาอำนาจยุโรป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จประพาสยุโรปจำนวน 2 ครั้งในห้างเวลาที่ต่างกัน 10 ปี คือ พ.ศ. 2440 และ พ.ศ. 2550 โดยการเสด็จประพาสครั้งแรก พ.ศ. 2440 ถือเป็นการเสด็จประพาสครั้งสำคัญที่ได้ช่วยเกื้อหนุนสถานะทางการเมืองระหว่างประเทศไทย รวมไปถึงประเทศไทยในทางอธิบดีของประเทศและยังส่งผลดีต่อบรรษัทกาศ

ทางการเมืองของไทยในเวทีระหว่างประเทศ ณ ขณะนั้น (เพลย์ศรี ดุ๊ก, 2554; ปิยนาด บุนนาค, 2550; ุณิชัย นุลศิลป์, 2543)

พัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ในสหรัฐอเมริกา ทวีปยุโรป

ข้อนี้ถือเป็นมายาที่ชาวอเมริกาเริ่มก่อร่างสร้างชาติใหม่ ทางแบบชาติที่ตั้งด้วยอุดมของทวีปอเมริกา ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ชาวอเมริกันได้ใช้วิธีการเผยแพร่จ่าวารสาร (Publicity) ในการประชาสัมพันธ์กับประชาชนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะในแวดวงธุรกิจมีการออกจุลสารการระดมทุนทางการศึกษา โดยวิทยาลัยอาร์วาร์ด เมื่อปี ก.ศ. 1641 (นำไปตีพิมพ์ที่ลอนดอน เมื่อปี ก.ศ. 1643) นับเป็นจุลสารเพื่อการประชาสัมพันธ์ฉบับแรกที่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมาก นอกเหนือนี้ มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ได้ตีพิมพ์ข่าวแจ้งข่าว (Press Release) เมื่อปี ก.ศ. 1758 เพื่อเผยแพร่ข่าวการประ��ทประวัติศาสตร์ โดยจัดส่งให้แก่หนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ในนิวยอร์ก และในช่วงสงครามปฏิวัติของชาวอเมริกัน พบว่ามีการนำเครื่องมือสื่อสารและเทคนิคในการประชาสัมพันธ์ไปใช้เป็นอาวุธสำคัญในการรณรงค์ทางการเมืองและการแพร่กระจายข่าวสารเพื่อสร้างประชามติ ด้วยการใช้ภาพการ์ตูนและสไลด์ภาพที่ประชาชนคุ้นเคยเข้าใจได้ง่าย เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมและปลุกเร้าประชามติ ตลอดจนมีการใช้หนังสือพิมพ์ เอกสารสื่อพิมพ์และจุลสารต่างๆ เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงและสื่อสารกับประชาชน ที่ในที่สุดก็นำไปสู่การก่อตั้งนิติบัญญัติ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์มีบทบาทที่สำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการทำงานด้านข่าวสารเพื่อปฏิบัติงานทางด้านการรณรงค์ข่าวสารอย่างกว้างขวาง ทั้งทางด้านกองทัพทางทหาร ธุรกิจอุตสาหกรรมและกลุ่มพันธมิตรร่วมสังคม ที่สำคัญ เมื่อสังคมโลกครั้งที่ 2 เสเรจลีนลิง การประชาสัมพันธ์ก็แพร่ขยายเข้าไปยังประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษ ซึ่งบริษัทธุรกิจ

ที่มีภารกิจการขนาดใหญ่หลายแห่งเริ่มลึกลงความสำคัญของการประชาสัมพันธ์ มีการจัดแนกแยกแยกการโฆษณา กับการประชาสัมพันธ์ออกจากกัน งานประชาสัมพันธ์ จึงเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่จากเดิมที่เคยทำรวมๆ กันไปกับการโฆษณา ที่เริ่มต้นด้วยการส่งจ่าวนให้หนังสือพิมพ์ลงข่าว ตีพิมพ์เผยแพร่ กลยุทธ์เป็นงานที่ขยายตัวกว้างขวางออกไป กล่าวก็อ มีการรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน มีความพยายามในการตอบสนอง ให้บริการ และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั้งทางด้านการศึกษา การบริการสังคมและสาธารณสุข การสาธารณกุศล รวมทั้งงานด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของสังคมและประชาชนโดยทั่วไป ทั้งนี้ กล่าวได้ว่า การประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และจริงจังเมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยมุ่งให้เกิดการสื่อสารแบบสองทางและตอบสนองแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย (Cutlip, Center & Broom, 2006; Grunig & Hunt, 1984; Wilcox & Cameron, 2006; วิรัช ลภิรัตนกุล, 2549)

ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ ในสหรัฐอเมริกาและทวีปยุโรปข้างต้นเป็นการทบทวน และเรียนรู้จากหนังสือและตำราวิชาการ เมื่อผู้อ่านได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยต่างประเทศเพิ่มเติม พบงานวิจัยที่ศึกษาจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ของประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกาในช่วงเวลาที่แตกต่างและด้วยจุดมุ่งหมายที่ต่างกันไป จากข้อมูลดังกล่าว กล่าวก็อ ในงานเรียนของ Kunczik (1990) ระบุหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการที่รัฐอิสราอิลตั้งตัวขึ้นที่ใช้ภาษาเยอรมันเป็นหลักก็อ ออสเตรียและปรัสเซีย ตระหนักถึงความสำคัญของสื่อมวลชนและพัฒนาการใช้เทคนิคการเผยแพร่ข่าวสารหรือ publicity ของทั้งสองรัฐ ในช่วงปี ก.ศ. 1848-1871 งานศึกษาการเมืองบริษัทค่านธุรกิจเหล็กที่มีชื่อเสียงของเยอรมันก็อ บริษัท Krupp พัฒนาเริ่มทำงานด้านการประชาสัมพันธ์เมื่อปี ก.ศ. 1851 โดยมีจุดประสงค์ในการสร้างภาพลักษณ์องค์กรผ่านการใช้เทคนิคการสื่อสารต่างๆ เช่น การใช้สัญลักษณ์ (Symbol)

การจัดนิทรรศการแสดงงาน (Exhibition) การนำเที่ยวหรือเข้าเยี่ยมชม (Guided Tours) การเผยแพร่ข่าวจาก (Press release) และการสร้างความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน (Press Relations) (Kunczik, 1990; Kunczik, 2009; Puchan, 2006) ขณะที่ Salcedo (2008) สรุปไว้วางวิจัยว่า ปัจจุบันการประชาสัมพันธ์มีอยู่แล้วก่อนหน้าช่วงสองครั้ง โลกครั้งที่สองในสเปน โดยปรากฏในรูปแบบของการรณรงค์ทางการศึกษา การโฆษณา และการโฆษณาชานชื่อ นอกรากนี้ ในสหราชอาณาจักรมีการพนักงาน การใช้การสนับสนุนการสื่อสารของรัฐบาลโดยยกยัตติย์ อังกฤษหลายครั้งก่อนหน้านี้และพนักงานสื่อสารในลักษณะที่คล้ายการโฆษณาช่วงเชื้อโดยศาสนจักรุ่นในศตวรรษที่ 17 (Cutlip et al., 2006) ขณะที่ในประเทศไทยรัฐอเมริกาเอง มีการศึกษาที่พนักงานสื่อสารที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในสหราชอเมริกาที่เกิดขึ้นก่อนการบัญญัติใช้ศัพท์คำนี้ ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (Curtin, 2008) ขณะที่งานวิจัยของ Raaz และ Wehmeier (2011) ศึกษาเบรียบเทียบ ประวัติการประชาสัมพันธ์ของสหราชอาณาจักรสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และสหราชอเมริกา พบว่า การประชาสัมพันธ์เกิดและพัฒนาขึ้นในประเทศเยอรมัน และอังกฤษภายใต้บิบทและจุดนุ่งหมายที่แตกต่างในประเทศไทยรัฐอเมริกา ซึ่งงานวิจัยที่กล่าวถึงเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันและเทคนิคที่มีความคล้ายคลึงกับประชาสัมพันธ์และวิธีการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ในประเทศไทย เหล่านี้มีขึ้นก่อนการบัญญัติใช้คำว่า “Public Relations” ในสหราชอเมริกา

พัฒนาการของประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย

จุดเริ่มต้นของการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ในประเทศไทย มักให้รับการยึดถือตามช่วงเวลาที่อ่อนลังจาก การปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล

ของรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2476 (อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543; Ekachai & Komolsevin, 2004) แต่หากพิเคราะห์ข้อนอกลับไปในประวัติศาสตร์ไทย หลักฐานชี้ว่าคำว่า “ประชาสัมพันธ์” ได้รับการอ้างถึงว่าเป็นจุดเริ่มต้นการนำเทคโนโลยีเชิงการประชาสัมพันธ์มาใช้ร่วมกับการปกครอง คือศิลปาริถของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในสมัยสุโขทัย³ ที่กล่าวถึงการแขวนกระดิ่งไว้หน้าประตูวัง เพื่อให้พสกนิกรได้ร้องทุกข์เรื่องเดือดร้อน ที่นับว่าเป็นการจัดให้มีช่องทางในการสื่อสารสองทางระหว่างประชาชนและผู้ปกครอง (วิรัช ลภิรัตนกุล, 2549) ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พนักงานมีการใช้การสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อผลในทางการปกครอง ด้วยการสื่อสารในรูปแบบที่กวนพินช์ บทประพันธ์ต่างๆ รวมไปถึงพิธีกรรมทางศาสนา การเจริญบันทึกและพงศาวดาร ระเบียบการปกครอง กฎหมาย วรรณคดี ระเบียบราชสำนัก ศิลปะการก่อสร้าง และแม้กระทั่งประเพณีทางพุทธศาสนา ตลอดจนพิธีพระราชทานที่สร้างบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ดี ในอดีตการสื่อสารยังใช้คำพูดเป็นสื่อหลัก เช่น การป่าวประกาศตามท้องถนน หรือตามที่ชุมชน ตลอดจนการประชุมลูกบ้าน ตลอดจนวิธีการเจริญหนังสือหรือจารลงในสมุดข้อหือรือในлан ที่ต้องใช้การคัดเผยแพร่กันไปเป็นทอดๆ ทำให้ข่าวสารไปสู่ประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้ช้า เนื่องจากยังไม่มีระบบการพิมพ์ (อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543; Tantivejakul & Manmin, 2011)

ด้วยพัฒนาการที่คล้ายคลึงกับที่เกิดขึ้นในทวีปยุโรป การสื่อสารประชาสัมพันธ์ของไทยเริ่มมีความเจริญก้าวหน้าชัดเจนในช่วงสมัยที่มีการนำเทคโนโลยีการพิมพ์มาใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ โดยเริ่มจากการพิมพ์หรือผลิตหนังสือ ตีพิมพ์ขึ้นเพื่อในสมัยขั้นต้น 3 ตั้งที่มีการหล่อตัวพิมพ์ก่อนร่างไทยที่ประเทศอินเดีย โดยชาวอังกฤษที่ชื่อ “เจมส์ โลว์” เมื่อ พ.ศ. 2371 มีการนำเครื่องพิมพ์เข้ามายังประเทศไทยเป็น

³ เป็นประดีนออกเดินทางในหมู่นักประวัติศาสตร์ไทยว่า หลักศิลปาริถนี้เป็นพระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือไม่

ครั้งแรกโดยชาวอเมริกันที่ชื่อ “รอดบินสัน” เมื่อ พ.ศ. 2379 เพื่อพิมพ์หนังสือสอนศาสนา การคิดประดิษฐ์ ตัวพิมพ์อักษรไทยและหล่อตัวพิมพ์ได้สำเร็จในประเทศไทย โดยนักสอนศาสนาชาวอเมริกันอีกผู้หนึ่งชื่อ ดร.เดน บีช แบรดลีย์ (Dr. Dan Beach Bradley) หรือที่คนไทยเรียกว่า “หมอนบัดดี้” (วิช ลภิรัตนกุล, 2549; สุกัญญา สุคบรรทัด, 2547; อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543) ที่สำคัญโรงพิมพ์ของ ดร.แบรดลีย์ ได้พิมพ์ประกาศของรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ระบุ การห้ามสูบและก้าฟืนในรูปใบคลิวจำนวน 9,000 ฉบับ เมื่อ พ.ศ. 2382 ประกาศนี้นับเป็นเอกสารราชการที่พิมพ์ขึ้น เป็นครั้งแรกในประเทศไทย นอกจากนี้ ดร.แบรดลีย์ ยังเป็นผู้พิมพ์หนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกที่เป็นรายปักษ์ชื่อ “บางกอกกรีกอเดอ” เมื่อ พ.ศ. 2387 (สุกัญญา สุคบรรทัด, 2547) เมม่าวกิจการพิมพ์ในสยามระยะเริ่มแรกส่วนมากเป็นร่องเกี่ยวกับการสอนศาสนาคริสต์ของชาวต่างประเทศ แต่ก็มีผู้พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา แบ่งกับชาวต่างประเทศด้วยผู้หนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเริ่มงานด้านการพิมพ์ ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร หลังจากพระองค์ขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ทรงจัดให้มีการติดตั้งเครื่องพิมพ์ขึ้นในบริเวณพระบรมมหาราชวังเพื่อพิมพ์หนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” ในปี พ.ศ. 2401 ที่จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์หลวงหรือ “โรงอักษรพิมพ์การ” (นิภาพร รัชพัฒนาภุล แฉลกน อื่นๆ, 2549) หนังสือนี้พิมพ์อยู่ได้เพียงปีเดียวเกือบต้องหยุด มาเริ่มพิมพ์อีกเมื่อ พ.ศ. 2417 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและยังคงพิมพ์เป็นหนังสือราชการอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ (วิช ลภิรัตนกุล, 2549; อุบลวรรณ ปิติพัฒโนมยิต, 2543) ดังนั้น สำหรับวารสารประชาสัมพันธ์ของทางราชการ ฉบับแรกจึงตัดได้ว่ามีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากนี้ ในรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาได้เกิดการใช้สื่อเพื่อการสื่อสารอีกหลายแขนง รวมถึงสื่อภาพถ่าย (Still Photography) (ศักดา ศิริพันธุ์, 2535) ดังที่ระบุไว้ในงานวิจัยของนภวรรณ ตันติเวชกุล (2555) ซึ่งศึกษาภาพรวมการสื่อสาร

ประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยวิธีการศึกษาเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ พบข้อมูล ที่บ่งชี้ว่าการสื่อสารของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นไปโดยมีจุดประสงค์หรือเป้าหมายที่ชัดเจน และมีความคล้ายคลึงกับกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ เช่น การเผยแพร่ข่าวสาร การใช้คุณค่าข่าวสาร ตลอดจนความโปรดิغิสในการสื่อสาร ที่เน้นการให้ความรู้และการอธิบายให้เข้าใจบนหลักเหตุและผล ตลอดจนการแก้ไขป้องกันความเข้าใจผิด ผ่านเครื่องมือการสื่อสารประเพณีดั้งๆอย่าง หลักหลายท่าที่เกิดในโลลีในสมัยนั้นจะอีกจำนวน พระองค์ทรงใช้สื่อการเขียน ประกอบด้วย หมายรับสั่ง พระราชหัตถเลขา และพระราชสาสน์ รวมไปถึงสื่อสิ่งพิมพ์ในการพิมพ์ประกาศต่างๆ ในรูปแบบของราชกิจจานุเบกษา และประกาศเพื่อใช้ติดตามสถานที่ชุมชน และทรงนำสื่อภาพถ่ายมาใช้เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารและการสร้างภาพลักษณ์ นอกจากนี้ งานวิจัยยังพบว่าพระองค์ยังทรงเป็นผู้จัดและส่งข้อมูลเกี่ยวกับประเทศไทยเพื่อให้มีการเขียนเผยแพร่ต่อกันในสื่อและหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ ซึ่งพบว่าเป็นวิธีที่คล้ายคลึงกับวิธีการส่งข่าวแกกหรือการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อมวลชนที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของ การสื่อสาร รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกเหนือไปจากงานของนภวรรณ ตันติเวชกุล (2555) ที่กล่าวถึงข้างต้น ประกอบด้วย งานวิจัยของปิยนาดา บุนนาค ณัฐวีณ์ บุนนาค และนภวรรณ ตันติเวชกุล (2553) ที่ศึกษาพัฒนาการการสื่อสารโทรคมนาคมและสรุปไว้ว่า รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยแห่งการวางรากฐานการสื่อสารโทรคมนาคม ลึบเนื่องมาจากปัจจัยด้านสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศไทยและสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการแผ่ขยายคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่กดดันประเทศไทยอยู่ในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ลักษณะและเนื้อหาของพระราชหัตถเลขา

ในพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของอธิการบดี ศิริมานะ (2548) และงานวิจัยเรื่อง การสื่อสารระหว่าง พระราชนิพัทธ์และพระราชโởรสในพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชนะศักดิ์ ศรีพุฒา, 2546) ที่ศึกษาพระราชดำรัส พระบรมราโชวาท และพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่พระราชโởรสและบุคคลอื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหล่าพระราชโởรส การศึกษาเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสื่อสารเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม ร.ศ. 112” ของนิษฐา หรุ่นเกย์ (2546) ที่วิเคราะห์พระราชบัญชาติของรัชกาลที่ 5 ในแห่งที่เกี่ยวกับบทบาทของพระองค์ในการช่วยชาติไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์การล่าอาณา尼คมของชาติตะวันตก ที่แสดงให้เห็นถึงความโน้มน้าวใจแห่งการใช้ภาษาที่น้ำๆ เข่นเดียว กับบทความที่ใช้หลักภาษาไทยในการศึกษาเรื่อง “การสื่อสารประพัสดุ โภปรัชร์รัตน์ ภ.ศ. 2440: การสื่อสารเพื่อสร้างการยอมรับ “ภาพลักษณ์” ของ “ความคิวไลซ์” ของสยาม ในฐานะรัฐอิปปิตัย” ของโภสุน โอมพรนุวัฒน์ (2546) ที่วิเคราะห์สถานการณ์การสื่อสารระหว่างประเทศญี่ปุ่น ของพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ รัชกาลปี 116 (พ.ศ. 2440) รวมไปถึงประยุทธ์ วรรณอุคุณ (2546) กับบทความเรื่องพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบ้านเมือง ระบุว่าพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการสื่อสารและทรงสามารถใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาประเทศ โดยในทุกความพยายามที่พระองค์ทรงสื่อสารกับพสกนิกรในสังคมไทย บางส่วนมาศึกษา โดยแบ่งกลุ่มพสกนิกรออกเป็น 3 กลุ่ม ใหญ่ๆ อันได้แก่ “บ้าน วัด และโรงเรียน” ทั้งนี้ จากการค้นคว้า ยังไม่พบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในช่วงมัธยพพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรงแต่อย่างใด

ระเบียบวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นวิธีหลัก ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) และแหล่งข้อมูลเชิงทุติภูมิ (Secondary Source) ประกอบด้วยหลักฐานชั้นต้นและชั้นรอง เอกสารชั้นต้นที่สำคัญ ประกอบด้วย เอกสารต้นฉบับที่ได้พิมพ์ เอกสารต้นฉบับที่ได้พิมพ์แล้วและสำเนาเอกสารต้นฉบับคลอดจนไม่โทรศัพท์ที่เก็บรวบรวมไว้ที่สำนักหอจดหมายแห่งชาติ หอสมุดค่ำรัชานุภาพ สำนักงานวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอกสารชั้นรอง คือ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสารที่เกี่ยวน้ำที่น้ำ หลังร่วมลึ่งเอกสารอ้างอิงประเพท อื่นๆ ที่มีผู้ร่วมร่วมไว้และเอกสารที่มีการเผยแพร่และ/หรือตีพิมพ์อย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ต้องเนื่องจากต้นฉบับของเอกสารแหล่งปฐมภูมิบางชิ้นเป็นเอกสารหายาก และมักไม่อนุญาตให้ถ่ายเอกสาร ผู้วิจัยจึงค้นคว้าและศึกษาด้วยการที่ยังคงประดิ่นระหว่างเอกสารต้นฉบับ ชุดดังเดิมและเอกสารต้นฉบับชุดที่ได้รับการรวบรวมเพื่อเผยแพร่โดยบุคคลหรือองค์กรบุคคลอื่นๆ รวมทั้งเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มั่นใจในความเที่ยงตรงของข้อมูลมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ติดต่อขอสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคล ประกอบด้วย นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และการสื่อสารในสมัยพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอคำแนะนำเรื่องแหล่งข้อมูล และขอความคิดเห็นเป็นแนวทางในการตรวจสอบข้อมูล การตีความข้อมูลและกำหนดประเด็นประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร

ผลการวิจัย

การใช้พระราชหัตถเลขาและพระราชโởรสในการบริหารราชการแผ่นดินและการติดต่อราชการกับต่างชาติ

งานศึกษาวิจัยหลักเรียนคลอดจนหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ปรากฏในหอจดหมายเหตุแห่งชาติบ่งชี้ว่า พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชหัตถเลขาในการบริหารราชการแผ่นดินเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจและการยอมรับจากชนชั้นนำผู้เป็น

เสนอပดิญนนง เนื้อหาพระราชหัตถเลขาฯ ท่อนให้เห็น พระปรีชาญาณและความที่ยงธรรมในการบริหารราชการ แผ่นดิน รวมทั้งความใส่พระทัยในการติดตามผลทุก เรื่องราวที่มีผลกระทบต่อรายฎู (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2509) ที่สำคัญในการเสนอตั้ง ประพاسุ ໂປປອງพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทั้งสองครั้ง พระองค์ทรงใช้พระราชหัตถเลขาฯ ชี้แจงความร่วมด้วยพระพารามิตรและพระราชนิพนธ์ ในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งมีทั้งเอกสารที่มีพระประสังจะให้ปรากฏในหนังสือพิมพ์ ราชการและที่เป็นส่วนเฉพาะตัว (พระสรรค์ วัฒนาภูร, นฤมิตร สอดศุข และชนิษฐา บุญปาน, 2546; จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551) ลดความลังกับ ที่ดวงดาว ยังสามารถ (2537) ระบุว่าสามารถจำแนก พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ พระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชนิพนธ์ในเรื่องเกี่ยวกับ ข้อราชการและกิจกรรมการ และพระราชหัตถเลขาล่าเรื่อง ส่วนพระองค์ ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาที่ต่างไปตามช่วงเวลา และบริบทตลอดสถานการณ์บ้านเมืองในแต่ละช่วง เวลานั้น นอกจากนี้ในแต่ละภาค เนื้อหาจากพระราชนิพนธ์ ที่ทรงมีถึงส่วนเดิมที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นการส่วนพระองค์ในคราวที่ เสด็จประพัสุ ໂປປอั้ง ที่ 2 พบว่าสามารถจัดแบ่งเนื้อหา พระราชหัตถเลขา ออกเป็น 7 ด้าน ดังนี้ ด้านการปกครอง ท้องที่ ด้านการเงินการค้าการลงทุนและภาษี ด้านการบริหาร จัดการ ด้านการศึกษา การศาสนาและประวัติศาสตร์ ด้าน การเกษตร ด้านสิทธิสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม ด้านการต่าง ประเทศและความมั่นคงภายใน (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551) นอกจากพระราชหัตถเลขา ยังพบเอกสารเกี่ยวกับรายงานประชุมเสนอพดิญ ซึ่งมี ความสำคัญไม่แพ้กัน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาข้อเท็จ จริงที่ว่า ทั้งพระราชหัตถเลขาและเอกสารรายงานประชุม เสนอพดิญมีลักษณะเป็นต้นแบบของหนังสือราชการ ที่ใช้ในปัจจุบัน (อรพรวล สินธ์ศิริวนัน, 2548; คณะกรรมการชาระประวัติศาสตร์ไทย, 2547)

สรุปได้ว่า ในการสื่อสารกับนักข่าวทั่วไป หรือ

ระดับบุนนาค นอกเหนือไปจากการสื่อสารระหว่างบุคคล พระองค์ทรงใช้สื่อลายลักษณ์ ได้แก่ ประกาศที่เป็น พระนิพนธ์ หมายรับสั่ง ตลอดจนเอกสารการบริหาร ราชการแผ่นดินอื่นๆ อทิ หมายรับสั่ง ศุภอักษร ท้องตรง ใบบอก ฯลฯ พระองค์ทรงใช้สื่อการเขียน พระราชหัตถเลขา และพระราชนิพนธ์ในการถ่ายทอดความคิดเห็น การสั่ง และปฏิรักษางานราชการ เนื่องจากโทรศัพท์ได้เปรียบกว่า การสั่งไปรษณีย์ทั่วไปด้านความรวดเร็วและถือว่าเป็นช่องทาง การสื่อสารที่ทันสมัยมากในยุคปัจจุบัน (ปิยนาถ บุนนาค, ณัฐวีร์ บุนนาค และนวลดมรรถ ทวีทอง, 2553) โดยพบ การใช้โทรศัพท์ในการติดต่อสื่อสารในบริบทของการบริหาร ราชการแผ่นดินทั้งการติดต่อระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน กับพระบรมวงศานุวงศ์ เสนอพดิญ บุนนาค ตลอดจนระหว่าง เสนอพดิญกับบุนนาคด้วยกันเอง ดังที่พูดจากตัวอย่างสำเนา พระราชหัตถเลขาและเอกสารการประชุมที่เป็นเอกสาร ชั้นดีที่มีการรวบรวมประมวลไว้ (คณะกรรมการชาระประวัติศาสตร์ไทย, 2546; คณะกรรมการชาระประวัติศาสตร์ไทย, 2547; จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551)

สำหรับการติดต่อสื่อสารกับบุคคลผู้มีอำนาจ ในประเทศไทยอาจมีรูปแบบในรูปแบบต่างๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชหัตถเลขา และพระราชนิพนธ์ติดต่อสื่อสารกับทั้งผู้นำประเทศ บุนนาค ข้าราชการของประเทศไทยต่างๆ ควบคู่ไปกับการ เจรจาทางการทูตและการทำสนธิสัญญา กับต่างประเทศ (ปิยนาถ บุนนาค, 2550; วิมลพรรัตน์ ปีตอ วังชัย, 2547) โดยประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ กับไทยนอกเหนือไปจากอังกฤษและฝรั่งเศสในรัชกาลนี้ ได้แก่ ประเทศไทย สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยี่ยน อิตาลี ออสเตรีย- ฮังการี สเปน และญี่ปุ่น (ปิยนาถ บุนนาค, 2550) ดัง ปรากฏเอกสารหลักฐานของงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ศึกษา พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ซึ่งสะท้อนถึงการบริหารความสัมพันธ์กับกลุ่ม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นชาวต่างชาติ (ดวงดาว ยังสามารถ, 2537; พระสรรค์ วัฒนาภูร, นฤมิตร สอดศุข, ชนิษฐา

บุญปาน, 2546; ปีนาก บุนนาค, ณัฐวีร์ บุนนาค และนวนามรรถ ทวีทอง, 2553) พระราชหัตถศิลป์และพระราชโภรเลิศที่เป็นสื่อประชาสัมพันธ์สำหรับการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ทั้งกับบุคคลภายนอกองค์กรที่กล่าวถึงในส่วนของบุนนาคเสนาบดีซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเทศและการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกองค์กร ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางบวก ก่อเกิดความเข้าใจในข้อตกลงที่ตรงกัน สร้างความมั่นคงและความโปร่งใสในการบริหารราชการ อีกทั้งยังโดยเด่นด้วยประโภชน์ในการการเก็บบันทึกข้อมูลและการเป็นหลักฐานเชิงเอกสาร ที่ยังคงหลงเหลือให้กับนรุ่นหลังได้นำมาศึกษา นอกจากนี้ ในแง่ของการค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในประเทศ พระราชหัตถศิลป์และพระราชโภรเลิศยังเป็นแหล่งข้อมูลชั้นดีที่สำคัญ ที่ช่วยให้ผู้อ่านได้ค้นพบข้อมูลสำคัญอื่นๆ ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ราชการในการแจ้งข่าวสาร การนำเสนอด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ ข่าวราชการ การเผยแพร่แนวคิดทางสังคมและการเมือง ผ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสาร

การออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ราชการเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปรับปรุงรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการจัดจำหน่าย โดยเนื้อหาของราชกิจจานุเบกษาสมัยรัชกาลที่ 5 มีความละเอียดกว่าการพิมพ์ในครั้งรัชกาลที่ 4 มีการปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอให้คล้ายวารสารรายสัปดาห์ มีการสรุปข่าวที่เกี่ยวกับข่าวสารราชการต่างๆ เพื่อให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รับทราบข้อมูลข่าวสารอย่างถูกต้อง หนังสือราชกิจจานุเบกษาได้จัดพิมพ์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสื่อสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นสื่อในการติดต่อสื่อสารกับบุนนาคและราษฎรให้เข้าใจถึงการดำเนินนโยบายภายในประเทศและ การต่างประเทศ ในยุคสมัยที่ไทยเพชรญกับกระแสง อันรุนแรงของลัทธิล่าอาณาจักร (กระทรวงต่างประเทศ คำชี้แจง), 2549) มีคุณค่าในแง่ของการเป็นเอกสารและ

หลักฐานอ้างอิงกันว่าเรื่องราวในยุคสมัยนั้น จัดเป็นเอกสารที่มีคุณค่าในการประวัติศาสตร์ การเมืองและการปกครอง (ครุอยุทธ เศรษฐพานิช, 2537) โดยสรุปได้ว่า เรื่องที่นำลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาเบร์ໄ่ได้เป็น 2 ประเภท ใหญ่ๆ คือ ประเภทแรก การบอกราชการและข่าวต่างๆ และประเภทที่สอง คือ การแจ้งความ ประการพระราชบัลลภตติ และกฎหมาย (ปิยนาถ บุนนาค, ณัฐวีน์ บุนนาค และนวลรุกต ทวีทอง, 2553) ดังนั้น การตีพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาตลอดจนการตีพิมพ์หนังสือหรือเอกสารเพื่อเผยแพร่กฎหมายและประกาศต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินเป็นการใช้สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อสนับสนุนงานของรัฐบาล ซึ่งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศ และเป็นการวางรากฐานให้กับลุ่มน้ำมีส่วนได้ส่วนเสียภายในประเทศ อันประกอบด้วย กลุ่มเสนาบดี บุนนาคและพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหลาย ตลอดจนรายอื่นๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งและทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มีขึ้นภายในประเทศ เพื่อสร้างความพร้อมในการรับความเปลี่ยนแปลงและให้ได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคหนึ่งที่เป็นสมัยแห่งรอต่อระหว่างสังคมไทยแบบดั้งเดิมและสังคมไทยแบบใหม่ที่มีความหลากหลายทางการพัฒนาประเทศตามอย่างประเทศตะวันตก จัดเป็นการสื่อสารประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารไปสู่คนในวงกว้างเพื่อสร้างการยอมรับ ความสนับสนุนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

สำหรับสื่อประเภทหนังสือพิมพ์และนิตยสาร เริ่มนี้
บทบาทสำคัญในรัชสมัยนี้ หลังจากหนังสือพิมพ์ได้ออกดำเนินด
ในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื่องด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง
ความก้าวหน้าทางการสื่อสารมวลชน การศึกษาที่ขยายตัว
ตลอดจนวัฒนธรรมตะวันตกที่แผ่ขยายเข้ามายังประเทศไทย
สื่อประเภทหนังสือพิมพ์ซึ่งมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ
การพิมพ์ทั้งประกาศโดยทางราชการและหนังสือพิมพ์ที่
ดำเนินการโดยชาติค่างประเทศ ทำให้ประชาชนทั่วไป
มีความสนใจและตื่นตัวที่จะรับข่าวสารความเป็นไปของ
บ้านเมืองและข่าวสารจากภายนอก และเป็นจุดริเริ่มต้นของ
การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ของคนไทย (ภัยนาค วนนาค, นันวีน์

บุนนาค และนวลดมรดก ทวีทอง, 2553) ดังที่เห็นได้จาก หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ “ครุโภวนาท” ที่เริ่มออกฉบับแรก ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2417 และหนังสือพิมพ์รายวัน ฉบับแรกของไทย คือ “คือตข่าวราชการ” ที่เริ่มพิมพ์ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2418 (ระหว่างนั้น ประกอบผล, 2526; สุกัญญา ตีระวนิช, 2520) หนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับล้วน แต่เป็นหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ที่มาจากการริเริ่มของพระบรม วงศานุวงศ์ที่ใช้เพื่อสื่อสารเชื่อมແຄลงเรื่องความร่วมมือ ในการบริหารราชการแผ่นดิน สำหรับ “ครุโภวนาท” นั้น เปรียบเสมือนเครื่องมือทางการเมืองของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้านาย ใกล้ชิดตลอดจนบุนนาคที่สนับสนุนพระองค์ในการเรียก พระราชอำนาจจากกลุ่มบุนนาคที่เป็นอำนาจเก่า ทั้งยังเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่ชาวยาเป็น บรรณาธิการและเป็นหนังสือพิมพ์ที่สื่อนัยยะทาง การเมืองฉบับแรกของไทยอีกด้วย โดยผู้เขียนของ ครุโภวนาทเขียนด้วยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ สอดแทรก ในเนื้อหา มีการเสียดสีเปรียบเปรยวิพากษ์วิจารณ์ ฝ่ายตรงข้าม โดยอ้อม อีกทั้งยังพยายามชี้นำให้กลุ่ม ชนชั้นนำด้วยกันเองให้เห็นด้วยกับการปฏิรูปบ้านเมืองให้ เป็นอิรยาบถแบบตะวันตก (ชัยณา วีรเกียรติสุนทร, 2555)

จากการศึกษาเอกสาร ยังพบหลักฐานที่บ่งชี้ว่า หนังสือพิมพ์เหล่านี้ได้รับการพระราชทานข่าวหรือการ ส่งข่าวจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือจากผู้แทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่ส่งไปเพื่อ ให้แจ้งประกาศหรือติดพิมพ์ข่าวให้รับรู้โดยทั่วถันอีกด้วย (สุภาพันธ์ บุญยะชาด, 2517) ลักษณะการส่งข่าวหรือ พระราชทานข่าวแบบเดียวกันนี้ ยังพบจากงานที่ศึกษา เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ “สยามสไมย” ด้วย (ชัยณา วีรเกียรติสุนทร, 2555: 87) หนังสือพิมพ์สยามสไมย หรือจดหมายเหตุสยามสไมยเป็นหนังสือพิมพ์รายเดือน และรายสัปดาห์ที่ออกระหว่าง พ.ศ. 2425-2429 ที่มี แซมมวล เจ สมิท (Samuel J. Smith) หรือ หมอมสมิธ

นิชชันนารีชาวอังกฤษ ผู้บุกเบิกการพิมพ์หนังสือคนหนึ่ง ของเมืองไทย (ปัจนาถ บุนนาค, พัชรีวีน บุนนาค และ นวลดมรดก ทวีทอง, 2553) ใน “สยามสไมย”นอกจาก จะลงข่าวที่หมอมสมิธเขียนเอง ยังมีการนำคำที่องหลวงหรือจดหมาย ร้องทุกข์ต่างๆ ที่ผู้อ่านส่งมาลง (สถา เรษะรุจิ, 2544; ชจร สุขพันิช, 2514) มีการลงเนื้อหาประเทกความคิดเห็น และทัศนะเชิงวิพากษ์ทั้งของตนเองและจากผู้อ่าน อีกทั้งหมอมสมิธชี้ให้ความสำคัญกับข่าวประกาศของ ราชการและพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้ จดหมายเหตุสยามสไมยทุกฉบับ มีคอลัมน์พิเศษ ที่ลงข่าวในพระราชสำนัก รวมไปถึงข่าวอื่นๆที่เกี่ยวข้อง กับพระญาติวงศ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุนนาคเสนาบดี หนังสือพิมพ์จึงเป็นแหล่งเผยแพร่ข่าวสารราชการ จากการได้รับพระราชทานข่าวหรือการส่งข่าวจากเสนาบดี หรือบุนนาคที่เกี่ยวข้องกับข้อราชการแผ่นดินต่างๆ (อรพินท์ กำสอน, 2555; ชัยณา วีรเกียรติสุนทร, 2555; ชจร สุขพันิช, 2514) นอกจากหนังสือพิมพ์ทั้งสามฉบับ ข้างต้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษ อีก 6 รายชื่อ ประกอบด้วย Bangkok Daily Advertiser, Siam Advertiser, Bangkok Times, Siam Free Press, Siam Observer, Bangkok Daily mail (จำนำ วิมุลศรี และคงพิพัช วรพันธุ์, 2530) และกิจการนิตยสาร และหนังสือพิมพ์ที่ผลิตโดยคนไทยอีกหลายประเภท ที่จัดเป็นช่องทางการเผยแพร่ข่าวสารราชการด้วยเช่นกัน อาทิ นิตยสารสำหรับเด็ก เช่น จดหมายเหตุแสงอรุณของ โรงเรียนวัดวนารามวิทยาลัย คุณธรรมวิทยา นิตยสารรายสัปดาห์ ของโรงเรียนราชคุณาร และนิตยสารรายเดือนกุลสตรี ของมหาวิทยาลัย เช่นเด่น ส่วนนิตยสารสำหรับ สตรี เช่น นารีม ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น นพิตรราชาดุทัย นิตยสารทั่วไปอย่างราชรัฐสภ และ ราชรัฐสภาวิเศษของหอสมุดราชรัฐสภ ตลอดจนนิตยสาร สยามประเกษสุนทริโภทพิเศษ ของ ก.ศ.ร.กุหลาบ เป็นต้น (ระหว่างนั้น ประกอบผล, 2526)

⁴ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2418 ด้วยชื่อ COURT ต่อมาในปี พ.ศ. 2419 เปลี่ยนชื่อเป็น ข่าวราชการ ภายหลังเรียกชื่อร่วมเป็น คือตข่าวราชการ

โดยสรุป ผู้บุกเบิกหนังสือพิมพ์และนิตยสารของไทยในช่วงแรก คือ กลุ่มผู้จัดทำข่าวต่างประเทศที่มักเป็นหนอมสอนศาสตร์ ล้วนกลุ่มผู้จัดทำที่เป็นคนไทยมีภารกุชชั้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งออกเป็น กลุ่มเจ้านายในราชครรภุล และกลุ่มสามัญชน ดังเช่น ดร.โภวพ และคือตัวราชการที่เป็นของเจ้านายบางพระองค์ และราชกิจจานุเบกษาที่จัดทำโดยพระมหาจัตุริย์และหน่วยงานราชการ จากหลักฐานเอกสารที่กล่าวอ้างข้างต้น จึงกล่าวได้ว่า การส่งข่าวเพื่อประกาศหรือตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เป็นเรื่องที่พบได้ทั่วไปในสมัยนั้น หนังสือพิมพ์และนิตยสารจึงถือเป็นเครื่องมือในการแจ้งข่าวสารและสร้างการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สามารถเข้าถึงบุนนาคและรายภูริได้ระดับหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือสื่อสารประชาสัมพันธ์เผยแพร่แนวคิดและความคิดเห็นทางสังคม การเมือง อีกด้วย

การสร้างความรู้สึกใกล้ชิดและความเป็นชาติสยามกับ
รายภูมิผ่านวิธีการเด็จประพาสตน พระบรมฉายาลักษณ์
และการจัดงานมหกรรม

การเสด็จประพาสต้นเริ่มนีกรัชแทรกเมืองรัตนโกสินทร์ ศก 123 หรือ พ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมกษัตรี เจ้าอยุธยาทรงโปรดให้จัดการการเสด็จให้ง่ายยิ่งกว่า การเสด็จประพาสแบบอื่นๆ คือ ไม่ให้มีห้องตราสั่งหัวเมืองจัดทำที่ประทับแรม การประทับแรมก็สุดแต่พระองค์จะพำนัชพระราชหฤทัยที่จะประทับที่ใด สำหรับการเดินทาง มีทั้งทรงเรือเล็กหรือเสด็จโดยสารรถไฟ และทำโดยปกปิดมิให้ใครรู้จักพระองค์ด้วย พระราชประสงค์จะไม่ให้ผู้ใดทราบว่าเสด็จประพาส จนถึงเครื่องแต่งพระองค์ ก็จะทรงเครื่องอย่างกันสามัญ ทั้งนี้ การเสด็จประพาสต้นนอกจากจะเป็นการสำราญพระราชอิริยาบท ยังเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองอีกด้วย เพราะการเสด็จประพาสจะเป็นไกกับรายจุล

ทรงทราบความเป็นอยู่ของรายวัตรด้วยพระองค์เอง
หลังจากการเด็ดจีประพาสต้นเมื่อ ร.ศ. 123 พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เด็ดจีประพาสใน
ลักษณะเดียวกันอีกหลายครั้ง ทั้งในกรุงเทพฯ และตาม
นगนทหัวเมือง ออาทิ สารบุรี กำแพงเพชร นครสวรรค์
สุพรรณบุรี จ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปราจีนบุรี (ดำรง
ราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา,
2468; ข้า สารบุรี, 2540)

สำหรับการเด็จประพาสในลักษณะนี้ ช่วยให้รายญูร์ความรู้สึกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ที่เข้าถึงได้ง่าย เพราะการเด็จประพาสหัวเมืองของพระมหากรุ๊ปที่ริบบ์เพื่อเยือนเยี่ยมรายญูรแบบส่วนพระองค์นั้นไม่ปรากฏมาก่อนในรัชกาลอื่นๆ ก่อนหน้าของราชวงศ์ขึ้นก็ที่ทั้งยังช่วยสร้างความจริงกักดีในหมู่รายญูร ที่มีเรื่องเล่าขนาดต่อๆ กันไปถึงความใส่พระราชหฤทัยที่จะสถาบันตรัังฟังทุกข์สุขของรายญูรอย่างแท้จริง เนื่องจากรายญูรนั้นมีความเชื่อถือในพระองค์ว่าคือผู้นำที่ทรงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้รายญูรมีชีวิตที่ดีขึ้นและเพื่อความเจริญมั่นคงของสยามประเทศ (ดวงดาว ยังสามารถ, 2537) พระองค์ทรงเห็นว่าความจริงกักดีของรายญูรเป็นสิ่งจำเป็นในการปกคล้องประเทศไทยท่องเที่ยวหรือการเด็จประพาสจึงเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้พระองค์รู้จักรายญูร ได้รับรู้รับฟังปัญหา นำไปสู่การพัฒนาทางแก้ปัญหา อีกทั้งพระองค์ยังได้อาศัยความร่วมมือจากรายญูรเป็นกำลังต่อต้านศัตรูโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคราวที่มีภัยจากศัตรูภายนอกประเทศไทยถือเป็นการล่อสารเพื่อการพัฒนาฐานะแบบหนึ่ง (อวรรณ ปีลันธน์โวหา, 2546)

เกี่ยวกับประเด็นภาษถาย พบวันีประเด็นเกี่ยวข้องกับพระบรมภาษาลักษณ์และภาพที่พระองค์ทรงถ่าย ดังที่ในระหว่างการเสด็จประพาสต้น ปราภูว่ารายภูหรลางคนจดจำพระองค์ได้จากภาพถาย เนื่องจากพระบรมภาษาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น รายภูได้มีไว้สำหรับกราบไหว้บูชาอยู่แล้ว แม้ทางหนึ่งพระบรมภาษาลักษณ์จะเป็นอปสรรค

ในการปลอมพระองค์เพื่อเสด็จประพาส แต่ในอีกทาง ก็แสดงให้เห็นว่า พระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ เป็นเสมือนสื่อเชื่อมสัมพันธ์และความจริงรักภักดีสันบสนุน ให้เกิดความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน สยามและรายภูร นอกจากนี้ภาพถ่ายยังเป็นสื่อในการเผยแพร่พระราชภัยกิจและช่วยการบริหารราชการ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นนักถ่ายภาพ ทรงถ่ายภาพ การเดินทาง สถานที่ และวิวทิวทัศน์ ตลอดจนบุคคลและเหตุการณ์ต่างๆที่ทรงพบเห็นอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็นในการเสด็จประพาสหัวเมือง เสด็จประพาสต้น เสด็จประพาส ต่างประเทศ โดยพระองค์ทรงใช้ภาพถ่ายในฐานะสื่อ ที่สามารถถ่ายทอดสภาพความทุกข์ความสุขความเป็นอยู่ ของรายภูร และทรงนำภาพถ่ายเหล่านี้มาศึกษาพัฒนา สยามประเทศาให้เจริญทั้ดเที่ยมนานาอารยประเทศ ด้วยการมองภาพถ่ายให้ผู้รับผิดชอบไปดำเนินการศึกษา และพัฒนาความเป็นอยู่ของรายภูร (รักงานต์ วิวัฒน์ สินอุดม, 2554; ศักดิ์ ศิริพันธุ์, 2535; ศักดิ์ ศิริพันธุ์, 2555) นอกจากนี้ เกี่ยวกับกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนให้ รายภูรนิความรู้สึกถึงความเป็นชาติสยามตลอดจนเป็น การถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับสยามและการเป็นรัฐ สมัยใหม่นั้น พระองค์ทรงใช้การจัดงานมหกรรมหรือ ที่เรียกว่า นาชาติและเอกชีวินิชย์ (National Exhibition) เข้ามาช่วย การจัดงานนาชาติและเอกชีวินิชย์ของสยาม เป็นความพยายามจะหันให้เห็นถึง การแสดงตัวตนของ สยามให้ปรากฏต่อนานาอารยประเทศและต่อชาวสยาม ด้วยการนำเสนอทัศพยากรณ์อันอุดมสมบูรณ์ที่จะทำให้ สยามสามารถพัฒนาเป็นรัฐสมัยใหม่ได้ด้วยวิธีการนำเสนอ แบบตะวันตกและมีการปรับให้เข้าสภาพสังคมของไทย (กัณฐิกา ศิริอุดม, 2549)

สรุปได้ว่าสำหรับการสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อเจ้า ถึงรายภูรโดยทั่วไป การเสด็จประพาสต้นช่วยให้พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับข้อมูลตอบกลับ จากการทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่และได้รับรู้ ความรู้สึกนึกคิดของรายภูรในแต่ละท้องถิ่น อีกทางหนึ่ง ยังช่วยให้รายภูรมีความรู้สึกว่าพระองค์เป็นผู้ที่เข้าถึง

ได้ง่ายและมีความตั้งใจในการช่วยเหลือรายภูรจริง พระองค์ จึงได้รับการตอบรับจากรายภูร คือ ความศรัทธา ความจริงรักภักดี และการเชื่อฟังปฏิบัติตามพระบรม ราชโองการต่างๆ ที่สำคัญ ภาพถ่ายของพระองค์เป็นเสมือน สื่อเชื่อมสัมพันธ์และยังเป็นสื่อในการเผยแพร่พระราชภัยกิจ เปรียบเสมือนสิ่งที่เชื่อมความรักและ ความจริงรักภักดี ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันแนบแน่น ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินสยามและรายภูร พระองค์ ทรงนำภาพถ่ายมาศึกษาและใช้ในการพัฒนาประเทศ เกี่ยวกับกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนให้รายภูรมีความรู้สึก ถึงความเป็นชาติสยามและเกิดความจริงรักภักดีต่อ ประเทศ ตลอดจนเป็นการถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับ สยามและการเป็นรัฐสมัยใหม่นั้น พระองค์ยังทรงใช้ การจัดงานมหกรรมหรือที่เรียกว่า นาชาติและเอกชีวินิชย์ ซึ่งเป็นความพยายามการแสดงตัวตน ของสยามให้ปรากฏต่อนานาอารยประเทศและต่อ ชาวสยามด้วยกันเองถือเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง ความศิวิไลซ์ซึ่งที่เป็นนามธรรมผ่านการแสดงสิ่งของ และการจัดงานแสดงอย่างเป็นรูปธรรม

การบริหารความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติมหานาชาติยุโรป และการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นอารยประเทศ

การดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำเนินนโยบายตามแบบการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมาย เพื่อป้องกันอำนาจอังกฤษปักดิบและความมั่นคงของประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจน เพื่อความอยู่รอดของประเทศในสมัยจักรวรรดินิยม (เพ็ญศรี ศักดิ์, 2554) หากแต่เมื่อพิจารณาในแง่ของการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ นับได้ว่าการดำเนินการต่างๆ เป็นไปเพื่อ สร้างและพัฒนาความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติมหานาชาติยุโรป รวมถึงการสร้างภาพลักษณ์ศิวิไลซ์แก่ประเทศสยาม (นล่อง สุนทราราษฎร์, 2540) โดยเฉพาะในการเสด็จ ประพาสยุโรปทั้งสองครั้ง โดยการเสด็จประพาสยุโรป

ครั้งแรกมีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ พระมหากษัตริย์ไทยจะเสด็จไปในคืนแคนที่ห่างไกล อีกทั้งสยามในระยะนั้นมีภัยตราชากการคุกคามของ จักรวรรดินิยมตะวันตกและการปฏิรูปประเทศที่แข็ง ไม่เห็นผลสัมฤทธิ์เต็มที่ (วุฒิชัย บุญศิลป์, 2543; ปีนาถ บุนนาค, 2548) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงต้องการแสดงพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับ ของนานาชาติ การที่พระองค์จะได้รับการยอมรับนั้น ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับการเตรียมพระองค์และเตรียมพร้อม ให้กับมหิดลท่องทางของพระองค์ทั้งในด้านที่มองเห็นจาก ภายนอก ได้แก่ บุคลิกหัวทาง นารายาทางสังคม การแต่งกาย และด้านความรู้ความสามารถและการใช้ ภาษาอังกฤษ เพื่อให้ภาพของชาติตะวันออกอย่าง ชาวยสยามเป็นภาพของผู้ที่มีความเจริญทัดเทียมกับ อารยประเทศตะวันตก ผ่านการแสดงออกถึง ความพิถีพิถันในการจัดการการเสด็จฯ การสร้าง ภาพลักษณ์ของสยามนี้ผ่านการวางแผนและนิยม ปฏิบัติด้านพิธีการทุต การปฏิสัมพันธ์กับพระมุข ของแต่ละประเทศ การให้ความประณีตเป็นพิเศษ แก่กลุ่มพระองค์และการแต่งกายของเหล่าข้าราชบริพาร ที่ตามเสด็จ การจัดเลือกบุคลากรที่ตามเสด็จ รวมถึงการ คัดเลือกบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านวิทยาการ แขนงใหม่ให้ดีดตามการเสด็จฯ ความเป็นอิสระใน การเดินทาง จากการที่พระองค์ทรงออกพระราชนรรพ์ ส่วนพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินและทรงมีเรือ พระที่นั่งมหาจักรีอันเป็นของพระองค์และไม่เป็นภาระ แก่ประเทศที่เสด็จไป ที่สืบถึงความคิวไลซ์ได้อีกทางหนึ่ง (โกสุน โอมพรนุวัฒน์, 2546)

การเสด็จประพาสสูญรอบครั้งแรกนี้ พระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-ทรงประกูประองค์ในช่วงเวลา และ ภาพถ่ายนิยมสารและหนังสือพิมพ์ตลอดจนภาพนิทรรศ เกี่ยวกับการเสด็จประพาสสูญรอบ ดังปรากฏภาพนิทรรศชื่อ Berne Arrivee Du Roi De Siam ที่ถ่ายไว้เมื่อวันที่ 25

⁵ เสด็จประพาสสูญรอบครั้งที่ 1 พ.ศ. 2440 และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2450

พฤษภาคม พ.ศ. 116 ครั้งสุดีจกรุงเบอร์สวิตเซอร์แลนด์ และภาพนิทรรศสั้นอีกเรื่องที่ได้รับการบันทึกเมื่อครั้ง การเด็จประพาสประเทศสวีเดน เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 116 เรื่อง Konungens af Siam landstigning vid Logardstrappan (Inspelad av Ernest Florman den 13 juli 1987) โดยภาพนิทรรศสั้นเรื่องรับเสด็จพระราชดำเนิน ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดนซึ่งบันทึกโดยผู้บันทึกภาพนิทรรศชาวสวีเดน ได้รับการเผยแพร่ในเอกสารอิมิชัน (Exhibition) ที่เรียกว่าหัสดีน ซึ่งเปิดให้ประชาชนทั่วไป ได้รับชม ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีโอกาสทอดพระเนตรด้วยพระองค์เองในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2440 หลังจากวันที่บันทึกภาพนิทรรศ เพียง 1 วัน ตามที่พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ได้บันทึกไว้ในหนังสือจดหมายเหตุเสด็จประพาสสูญรอบ พ.ศ. 116 (ศรีสหเทพ (เส็ง), พระยา, 2538)

การเสด็จประพาสประเทศในยุโรป พ.ศ. 2440 ที่ส่งผลมากต่อบรรณาธิการเมืองระหว่างประเทศ ณ ขณะนั้นประกอบด้วยการเสด็จประพาสเดินแคน รัสเซีย เยอรมนี สหราชอาณาจักร และฝรั่งเศส การเสด็จ ในครั้งนั้นได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนโดยเฉพาะ สื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสารต่างๆ จากทั่วทุก ประเทศในยุโรป การวิจัยพบหลักฐานการตีพิมพ์รูปภาพ และเรื่องราวของพระองค์และสยาม สำหรับการเสด็จ ประพาสสูญรอบ ที่พระองค์ทรงได้รับการต้อนรับอย่าง ยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ โดยพระเจ้าชาร์นิโกลัสที่ 2 ทรงรับสั่ง ให้ทางการรัสเซียเผยแพร่ทั่วและพระบรมราชลักษณ์ ของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ที่ประทับคู่กันแก่สื่อมวลชน ภาพนี้ได้รับการเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ของประเทศ ฝรั่งเศสในเวลาต่อมา ไม่ตั้งใจของรัสเซียและพระบรมรูป ที่แสดงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของพระมหากษัตริย์ ทั้งสองพระองค์ดังกล่าวส่งผลทางการเมืองที่สำคัญมาก ต่อการต้อนรับของประเทศอื่นๆ ในยุโรปต่อจากนั้น รวมทั้ง ฝรั่งเศสที่มีกรีฟพิพากษ์กับไทยในขณะนั้นด้วย (เพ็ญศรี คุ้ก, 2554; ปีนาถ บุนนาค, 2548; วิมลพรผล ปิติชัชชัย, 2547) เหตุการณ์สำคัญอื่นๆ ที่ทำให้ฐานะ

ของสยามได้รับการยอมรับมากขึ้นในสายตาชาวโลก คือ การที่ราชสำนักอังกฤษถ่ายทอดการต้อนรับรัชการที่ 5 อย่าง สมพระเกียรติ ถือเป็นตัวบทสำคัญที่สื่อความหมาย ถึงการยอมรับในความคิวไลซ์ของสยามที่อังกฤษมีให้ ณ เวลานั้น (โภสุน โอมพรนุวัฒน์, 2546) สำหรับการเด็จ ประพาสเยอรมนี นอกจากการต้อนรับอย่างอบอุ่นและ สมพระเกียรติโดยจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 การที่พระองค์ได้ เด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเจ้าชายบิสมาร์ค (Prince Bismarck) เมืองเยนเบคิตามที่เจ้าชายบิสมาร์คได้กราบบังคมทูลเชิญ เด็จที่เป็นเหตุการณ์สำคัญ การเด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนยุโรปมาก เพราะบิสมาร์ค ถือเป็นหนึ่งในผู้ทรงอิทธิพลของสังคมยุโรปในสมัยนั้น (พระยาศรีสหเทพ, 2538; วิมลพรรณ ปีตสวัชชัย, 2547) ส่วนการเด็จประพาสฝรั่งเศสในเดือนกันยายนปีเดียวกัน พระองค์ทรงได้มีโอกาสเจรจากับประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับ ปัญหาสิทธิสภาพนอกราชอาณาเขต แม้ว่าการเจรจาจะหาข้อตกลงได้แต่ก็เป็นไปด้วยดี และได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน จำนวนไม่น้อยเข่นกัน นอกจากนี้ พระองค์ยังเด็จประพาส ออสเตรีย-ซัคการ์ อิตาลี และประเทศต่างๆทางแคนสแกน ดินเนเวีย ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักของนานาประเทศมากขึ้น ซึ่งการเด็จประพาสครั้งนี้นับว่าเป็นประกายชนเมืองต่อ ประเทศ โดยเฉพาะในเรื่องของการนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมนานาชาติ (เพ็ญศรี ดีกุ, 2554; ปิยนาดา บุนนาค, 2548)

หลังจากการเด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเป็นเวลา 10 ปี ในปี พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เมื่อเวลา 8 เดือน เพื่อรักษาพระราชนาමยและเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ อันดีกับประเทศต่างๆ การเด็จประพาสยุโรปในครั้งที่สอง แม้จะเป็นการเด็จเพื่อรักษาพระราชนาມ แต่การเด็จของ พระองค์ก็ยังคงได้รับความสนใจจากสื่อต่างประเทศ โดย ตัวพระองค์เป็นสื่อบุคคลที่สำคัญยิ่งที่ช่วยให้พลเมืองของ ประเทศต่างๆ ที่ทรงเด็จเยือนได้มีโอกาสสัมผัสใกล้ชิด ได้พบเห็นพระราชวิริยาอันน่า钦佩 ตลอดจนการ สื่อสารระหว่างบุคคลที่แสดงออกทั้งในด้านวัฒนธรรม และอวERVER ภาษา ผ่านการแสดงออกทางการแต่งกาย

การโภคปาราครับ บุคลิกลักษณะ รวมถึงบวนเสด็จ พระราชดำเนินนิหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงความสนใจของ สื่อมวลชนต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการเสด็จประพาส คือข่าวของพระองค์ที่ได้รับ การเผยแพร่ในสื่อต่างประเทศ การเก็บรวบรวมของ ไกรฤกษ์ นานา (2549) พนัข่าวในหนังสือพิมพ์ หลากหลายชื่อจากหลากหลายประเทศในยุโรปและ ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ตีพิมพ์เผยแพร่เรื่องเกี่ยวกับ การเด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2450 และเรื่องอื่นๆ ของประเทศไทย อาทิ วารสารฝรั่งเศส “Mon Journal” วารสารฝรั่งเศส “Les Annales” หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศส “Le Matin” หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสอีกหลายเล่มรวมถึงสื่อสิ่งพิมพ์ ของชาติอื่นๆ อาทิ วารสารอเมริกัน “The Burr McIntosh Monthly” หนังสือพิมพ์อเมริกัน “The Portland Oregonian” หนังสือพิมพ์อังกฤษ “The Illustrated London News” และ “The Times” หนังสือพิมพ์เยอรมัน “Die Gartenlaube” วารสารเยอรมัน “Gartenlaube Kalender” และ “Illustriertes Universum Jahrbuch” วารสารเดือนมาร์ก “Osten” หนังสือพิมพ์เดือนมาร์ก “Illustr. Familie Journal” หนังสือ “The World and its People” (ตีพิมพ์ในสหรัฐอเมริกา) และหนังสือพิมพ์อิตาเลียน “L’Illustrazione Italiana” เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเด็จประพาส ยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ. 2440 นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการการเด็จสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์ กับชาติมหาอำนาจยุโรป โดยพระองค์ถือเป็นสื่อบุคคล ที่สำคัญพระองค์ทรงประสบผลในการสร้างภาพลักษณ์ ของความคิวไลซ์ของสยามให้เป็นที่ยอมรับในฐานะ รัฐอิปปิตต์ต่อมหาอำนาจของยุโรป (โภสุน โอมพรนุวัฒน์, 2546; ฉลอง สุนทรารามวิชัย, 2540) ผลสัมฤทธิ์ของ การเด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ด้วย การดำเนินนโยบายถ่วงคุลอำนาจของพระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วยให้สยามมีพื้นจากการ คุกคามของฝรั่งเศสได้ระยะหนึ่ง โดยผลกระทบจากการ

เด็จประพาสฝรั่งเศสและยูโรปประเทศอื่นๆ คือ ภาพลักษณ์ เชิงบวกของพระองค์และสยาม จากการปรากฏพระองค์ให้ขาวตะวันตกได้เห็นกับตาตนเองถึงพระจิริยวัตร อันงามสง่าและความมีอาระของพระมหากรติรช្រของ ประเทศสยาม (พระสรรศ์ วัฒนาภูร, 2548) ผลที่เห็น ในแง่ความสนใจจากสื่อ คือการที่พระราชกรณียกิจ ตลอดการเด็จประพาสทั้งสองครั้งนี้ ได้รับความสนใจจากสื่อยูโรป นำ้เกี่ยวกับการเด็จพระราชดำเนินได้รับ ความสนใจและนำการเผยแพร่โดยสื่อต่างๆ ในต่างประเทศ อย่างกว้างขวาง (ไกรฤกษ์ นานา, 2549) ซึ่งมีส่วนช่วย เกื้อหนุนสถานะทางการเมืองระหว่างประเทศของสยาม ให้มั่นคงมากยิ่งขึ้น

ข้อค้นพบสำคัญ: หลักฐานการดำเนินงานค้ายางด้าน สื่อมวลชนสัมพันธ์

จากที่กล่าวมาก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการเกิด หนังสือพิมพ์ที่นับเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตข่าว โดยส่วนหนึ่งของข่าวสารที่สื่อได้รับมาจาก “การส่งข่าว” โดยบุคคลหรือหน่วยงานราชการ ไม่ว่าจะมาในรูปแบบ ของประกาศ จดหมาย หรือหนังสือราชการประเทศ อื่นๆ รวมถึงข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ นอกจากนี้ จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม จากไมโครฟิล์มและพระราชพิพันธ์ตลอดจนพระราช หัตถเลขา และเอกสารที่เป็นบันทึกและจดหมายเหตุ ทางราชการจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นโดยรัชกาลที่ 5 และ เหล่าบุนนาคเสนาบดี ผู้วิจัยได้พบหลักฐานที่บ่งชี้ว่า ในสมัยนั้น สื่อหนังสือพิมพ์มีความสำคัญมากขึ้นจน ทำให้ต้องมีการติดตามการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ การเก็บและรวบรวมข่าว หรือที่ศัพทานุกรมหรือภาษา ทางการประชาสัมพันธ์ในปัจจุบันเรียกว่า การตรวจสอบ ความเคลื่อนไหวข่าวหรือการติดตามข่าว (News Monitoring) และการจัดเก็บข่าวตัด (News Clipping) ตลอดจน การส่งข่าวที่มีวัตถุประสงค์ในการแจ้งข่าวสารทั่วไปและ การส่งข่าวเพื่อแก้ไขข่าวหรือปรับแก้ข้อมูลโดยหน่วยงาน ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

แหล่งข้อมูลขั้นต้นดังกล่าวประกอบด้วย จดหมายเหตุ รายวัน ระหว่างเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2425 ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์ วโรปการ นิพนธ์ไว้ในรัชกาลที่ 5 เมื่อดำรงพระยศ เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ และดำรงตำแหน่งราชเลขานุการ ได้บันทึกไว้เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2425 ว่า คงสุลฟรั่งเศสพร้อมกับต้น และล่านเมข้าพน เรื่องที่ชาจีนและชาวไทยตกลงเกี่ยวกับ การไปทำแผนที่ของฝรั่งเศส ดังมีข่าวลือว่าฝรั่งเศสจะจ้าง คนจีนจำนวนมากถึงห้าร้อยหรือพันคนเพื่อจะบุคคลอง ซึ่งฝ่ายไทยซึ่งไม่อนุญาต ฝ่ายกองสุลฟรั่งเศสเป็นผู้ยืนยันว่า การเดินทางนี้เป็นแต่เพียงการทำแผนที่และการจ้างคนจีน ที่เป็นช่างมีจำนวนเพียง 60 คน โดยกองสุลฟรั่งเศสรับจะ เป็นผู้ร่างหนังสือส่งไปลงพิมพ์ที่หนังสือพิมพ์ของหมอ สมิทเอง (เทวะวงศ์วโรปการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2508: 68-69) ถือเป็นวิธีการจัดการให้มีการ ส่งข่าวเพื่อแก้ไขความข้าใจผิดนั้นเอง

ขณะที่การค้นคว้าเอกสารของกรมราชเลขานุการ ที่เก็บในรูปแบบไมโครฟิล์ม ที่ห้องจดหมายเหตุแห่งชาติ พนเอกสารซึ่งเป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการกราบบังคมทูล ถวายรายงานแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับข่าวต่างๆ ที่ลงในหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศเพิ่มเติม ซึ่งส่วนใหญ่ ที่พน เป็นเอกสารลายพระหัตถ์ที่แจ้งข้อมูลหรือรายงาน เรื่องที่เกี่ยวข้องกับข่าวต่างประเทศ หรือการรายงานข่าว ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ อาทิ หนังสือพิมพ์ ในลอนดอนมีป่าวเกี่ยวกับเมืองไทรนบูรีว่าจะขอเข้าไป อยู่ในพักเมืองลากู ข่าวสังคมในหนังสือพิมพ์สยาม ฉบับเซอร์เวอร์เกี่ยวกับการที่กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ เชิญคณาจารย์จากยูโรปไปสมทุกประการ รวมไปถึง ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเรื่องหนังสือพิมพ์แต่งเรื่อง ทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศ และข้อหารือเกี่ยวกับ การควรหรือไม่ควรที่จะประกาศแก้ความข้าใจผิดใน ราชกิจจานุเบกษา ตลอดจนความเห็นของกรมพระยาเทวะวงศ์

วารโภการ เกี่ยวกับการครมี Press Bureau หรือสำนักงานคุ้มครองข่าวสาร (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน. 16.10/46, 53, 104,131) นอกจากนี้ จากการศึกษาพระราชนัดดาพระบาทสมเด็จพระปูจญาณเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 121 ยังพบพระราชนัดดาที่มีความเกี่ยวข้องกับข่าวและกระแสข่าวที่มีความเกี่ยวข้องแต่ละกรณีเกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์ไว้ อาทิ พระราชนัดดา ฉบับวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 121 เรื่อง จดหมายมิสเตอร์เลชี และคำแจ้งความหนังสือพิมพ์เรื่องฟรั่งเศสคล่องไม้ขอนสักลงไม้ทางแม่น้ำโขง พระราชนัดดา ฉบับวันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 112 เรื่อง มิสเตอร์ริเวลคานะจะร่างหนังสือไปลงพิมพ์แก่ความที่ว่าอังกฤษมีกองตรรกะเรืออู่ในกรุงเทพ (คณะกรรมการชำระบะรัฐวัตถุศาสตร์ไทย, 2546)

สำหรับการเก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสิ่งพิมพ์ต่างประเทศ พบในโครงการนี้อย่างพระราชนัดดา ฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม 2439 แจ้งเรื่อง หนังสือพิมพ์ “Slobe. คัดความจากหนังสือพิมพ์ของฟรั่งเศสชื่อ “Ee’ lais” กล่าวว่าขั้ปประเทศสยาม (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน. 16.10/138) อีกทั้งยังมีพระราชนัดดาของพระบาทสมเด็จพระปูจญาณเกล้าเจ้าอยู่หัวลงวันที่ 24 เมษายน 2452 ที่ทรงกล่าวว่า “ได้ส่งข้อความแปลจากหนังสือพิมพ์จีนที่กระทรวงนราบาลแปลมาให้กรมพระยาเทวะวงศ์วารโภการ เพื่อว่ากระทรวงการต่างประเทศจะได้ทราบและเตรียมการทำสัญญาในเรื่องที่เกี่ยวข้องได้ (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน 16.4.3/24) เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า นอกจักการทรงการต่างประเทศแล้ว ทรงทรงอื่นๆ ก็มีการติดตามกระแสความเคลื่อนไหวของข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศด้วยเช่นกัน อนึ่ง การศึกษามีโครงการยังพบอีกว่า กรมราชนัดดา มีการเก็บข่าวหนังสือพิมพ์ที่สิงคโปร์และปีนังลงข่าวการเดินประเทศหล่านั้นเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2433 (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน 16.20/3) อาทิ หนังสือพิมพ์ “The Singapore Free Press” หนังสือพิมพ์ “The Straits Times” หนังสือพิมพ์ “Pinang Gazette & Straits Chronicle” หนังสือพิมพ์ “The Straits Independent”

and Penang Chronicle” ซึ่งมีลักษณะคล้ายการติดตามตรวจสอบกระแสข่าวหรือ News Monitoring แบบที่นักประชาสัมพันธ์ดำเนินการในปัจจุบัน

นอกจากเอกสารที่เป็นในโครงการนี้แล้วข้างต้นยังพบในโครงการที่เป็นการเก็บหลักฐานเกี่ยวกับยอดการจำหน่ายหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ฯ ที่แสดงให้เห็นว่า มีการตรวจสอบและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ต่างๆ (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน.16.4.3/21) ประกอบกับลายพระหัตถ์ของกรมพระยาเทวะวงศ์วารโภการที่แสดงถึงการเก็บรวบรวมข่าวหนังสือพิมพ์และจัดส่งให้กรมหนี้สัมนตอนรพันธุ์ถวายพระเจ้าอยู่หัวทอคพระเนตรตามพระราชประสงค์ โดยดำเนินการภูมิเป็นรายการ ข่าวตัดหนังสือพิมพ์ต่างประเทศลงข่าวการประชวรของพระบาทสมเด็จพระปูจญาณเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สำคัญจากนั้นชีวีเอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วารโภการ เล่ม 1 (หอดดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สน 16 -16.12) งานเอกสารจดหมายเหตุฝ่ายเอกสารสำคัญยังพบว่า ประกอบด้วยรายการข่าวอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปูจญาณเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชนาล สยาม ตลอดจนข่าวที่เกี่ยวกับประเทศไทยอื่นๆ อย่างประเทศไทย อังกฤษและพม่า ซึ่งมีลักษณะเป็นการจัดเก็บข่าว (news clipping) อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาจากเอกสารที่กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า เกี่ยวข้องกับการตัดข่าวและจัดเก็บข่าว การตรวจสอบกระแสข่าวไม่ว่าจะเป็นที่เกี่ยวข้องกับสยาม โดยตรงหรือโดยอ้อม อีกทั้งงานวิจัยยังพบในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปูจญาณเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สั่ง ข้อราชการ ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วารโภการและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และจดหมายรายงานจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่าด้วยเรื่องการเสศีจ ประพายุโรปเมื่อ ร.ศ. 110 ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ช่วยบ่งชี้ให้ชัดเจนขึ้นว่า นอกจักการติดต่อส่งข่าวตามปกติให้กับหนังสือพิมพ์ ยังปรากฏการจัดการนัดหมายให้บุคคลสำคัญมีสัมภาษณ์กับสื่อแล้ว ในยุคสมัยนั้น (กรณีนี้ คือ เอเดตหนังสือพิมพ์สเตรด์ไทด์)

โดยใช้คำว่า อินเตอร์วิว อีกทั้งยังพบว่ามีการตัดข่าว การเดี๋ยวประพาสส่งถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัวเพื่อทรงทดสอบพระเนตร ตามที่พระเจ้าบรมยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้ส่งให้กับพระเจ้าบรมยาเธอ กรมหลวงเท wah เท wah วงศ์ไว้ปการ ในเอกสารชุดเดียวกัน พบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญต่อหนังสือพิมพ์ ด้วยการติดตามข่าวจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศและ การติดต่อกับสื่อหนังสือพิมพ์ต่างๆ จากหลายพระทัศน์ สมเด็จพระเจ้าบรมยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่มีกราบถูละพระเจ้าบรมยาเธอ กรมหลวงเท wah วงศ์ไว้ปการ และจดหมายรายงานจากพระยามหาโยธา กราบถูละพระเจ้าบรมยาเธอ กรมหลวงเท wah วงศ์ไว้ปการ ผู้เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ณ ขณะนั้น (มูลนิธิ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้า จงจิตรณอม พระธิดา, 2541)

ดังนั้น จากหลักฐานที่กล่าวถึงข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัว หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการบริหารประเทศให้ ความสำคัญกับงานที่คล้ายลึกลับงานสื่อมวลชนสัมพันธ์ (ในปัจจุบัน) ที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อต่างๆ การส่งข่าว การจัดเก็บข่าวตัด การติดตามและการตรวจสอบกระแส ข่าว ตลอดจนการให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ ดังที่ปรากฏหลักฐานการบันทึกในพระราชหัตถเลขา ลายพระหัตถ์ และจดหมายรายงานต่างๆ ของพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัวและบรรดาเสนาบดี ขุนนางต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระ ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงให้ความสำคัญกับการสื่อสาร และข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับการเผยแพร่ ข่าวสารในสื่อหนังสือพิมพ์และการติดตามตรวจสอบ กระแสข่าวต่างๆ ที่เห็นได้ชัดทั้งในบริบทของงานด้าน ต่างประเทศและงานบริหารราชการในประเทศไทย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยข้างต้นจึงแสดงให้เห็นว่าพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนใจและ

และทรงให้ความสำคัญกับข่าวสารต่างๆ ไม่จำกัดเฉพาะ ในเรื่องที่เกี่ยวกับสื่อสิ่งพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร ราชการแผ่นดินทั้งภายในและภายนอกประเทศ ดังที่ พระองค์ทรงมีพระราชบัญชาให้เสนาบดีกระทรวง ต่างๆ ด้องดูรายงานความคืบหน้าของการดำเนินงาน ต่างๆ ให้ทราบอย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงมีความตั้งใจ ในการจัดการกับหนังสือราชการ อีกทั้งยังทรงเน้น การใช้พระราชหัตถเลขาและพระราชโถรเลขในการสร้าง การรับรู้ ความเข้าใจและการยอมรับในหมู่ข้าราชการ ผู้ปฏิบัติงาน ที่สำคัญพระองค์ทรงเห็นความสำคัญ ของการได้รับและการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล ที่พระองค์ ทรงตระหนักร่วมมือกับผู้คนในการเตรียมประเทศให้พร้อม รับสถานการณ์ต่างๆ อย่างเหมาะสมสมสมเมื่อหนึ่งกลยุทธ์ การประชาสัมพันธ์ที่เน้นความโปร่งใส สำหรับการใช้ สื่อสิ่งพิมพ์ราชการอย่างราชกิจจานุเบกษาหรือการใช้ พระราชหัตถเลขา เอกสารราชการอื่นๆ แม้จะเป็นการ นำสื่อที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัวหรือ พระชนกนาถทรงเริ่มต้นบุกเบิกการใช้สื่อเหล่านี้ใน รัชกาลก่อน (นภวรรณ ตันติเวชกุล, 2555) แต่พระองค์ ทรงนำมาพัฒนาต่อยอดให้เป็นระบบ แบบแผน และ มีความต่อเนื่อง ดังที่จะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขา ที่มีผู้พบว่าเป็นต้นแบบของหนังสือราชการประเทศหนังสือ ภายนอกที่ใช้ในปัจจุบัน ขณะที่หนังสือราชการกิจจานุเบกษา กิจยังคงเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ราชการที่มีความสำคัญและมีการ ดำเนินการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ พระองค์ ทรงใช้การเดี๋ยวประพาสต้นในการสร้างสัมพันธ์และ ความรู้สึกอันใกล้ชิดกับราษฎร ขณะที่ภาพถ่ายเป็น อิฐสื่อหนึ่งที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ทั้งในหมู่ราษฎรและภายนอกประเทศ ซึ่งการดำเนินการ สื่อสารประชาสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้การสร้าง ความสัมพันธ์ภายใน เป็นไปด้วยดี เอื้ออำนวยให้การ บริหารราชการแผ่นดินและการดำเนินงานของพระองค์ เป็นไปอย่างราบรื่น กล่องตัว มีประสิทธิภาพ ที่สำคัญ การที่คนภายในมีความเข้าใจการดำเนินงานถือเป็นส่วน

สำคัญให้การสื่อสารประชาสัมพันธ์ภายนอกมีประสิทธิภาพ อีกด้วย

การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่สำคัญและโดดเด่น อีกประการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช คือ การใช้พระราชบุคคลิกภาพของพระองค์เองในฐานะ สื่อบุคคลที่เป็นผู้มีความสำคัญในฐานะนักดิจิทัล แห่งสหภาพ เป็นสื่อในการเผยแพร่ภาพลักษณ์เชิงบวกหรือภาพลักษณ์ศิริวัลย์ของประเทศไทย จนได้รับการยอมรับ จากมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลดีต่ออธิบดีไทยของสยาม พระองค์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสัมพันธ์และ ถ่วงดุลอำนาจในบริบทการเมืองระหว่างประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากการเสด็จประพาสสู่โปรตุเกสครั้ง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จ้าวหัวทรงใช้ตัวพระองค์เอง ในฐานะบุคคลที่เป็นตัวแทนสยามและเป็นจุดสนใจ ของสื่อหนังสือพิมพ์ ทรงสื่อสารภาพลักษณ์สยามสู่โลกภายนอกและเปิดโอกาสให้กันในชาติตะวันตกที่พระองค์ทรงเสด็จเยือน ได้มีโอกาสพบเห็นและสัมผัสระบบองค์คือ ตนเอง จนทำให้เกิดการเผยแพร่ข่าวสารและภาพลักษณ์ ของพระองค์ผ่านทางการสื่อสารระหว่างบุคคลและสื่อหนังสือพิมพ์ต่างชาติจำนวนมาก คล้ายคลึงกับการใช้กลยุทธ์การเผยแพร่ข่าวสารผ่านทางสื่อมวลชน (Publicity) ที่เป็นเทคนิคการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่นั่นเอง

ข้อกันพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของงานวิจัยนี้ คือ การพนักงานที่คล้ายกันงานด้านสื่อมวลชน สัมพันธ์ (Press Relations) ที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อ การส่งข่าว การจัดเก็บข่าวตัด การติดตามและการตรวจสอบ กระแสข่าว ตลอดจนการให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งสะท้อนการใช้กลยุทธ์การสื่อสารประชาสัมพันธ์ ด้านเนื้อหาข่าวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าข่าว (Newsworthiness) โดยเฉพาะเมื่อบุคคลในข่าวนั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงและมีความสำคัญ (Smith, 2009) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากช่วงปี ค.ศ. ที่พระองค์ขึ้นทรงราชย์ คือ ปี ค.ศ. 1868 – 1910 นั้น ถือเป็นช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลาที่โลกได้รับการจัดตั้ง สำนักงานสำหรับเพื่อสัมภารต์สื่อ โดยรัฐบาลปรัชเชีย

ซึ่งมีหน้าที่ในการวิเคราะห์ความครอบคลุมของสื่อ (Press) และโน้มนำการรายงานข่าวของนักหนังสือพิมพ์ เพื่อให้เกิดข่าวเชิงบวก (Groth, 1948 และ Kunczik, 1994 ข้างต้นใน Puchan, 2006 : 113) คล้ายคลึงกับที่งานของ Kunczik (1990) ระบุถึงการที่รัฐสหภาพรัฐที่ใช้ภาษาเยอรมันเป็นหลักคือ ออสเตรียและปรัชเชียใช้เทคนิคการเผยแพร่ข่าวสารหรือ publicity ของทั้งสองรัฐ ในช่วงปี ค.ศ. 1848-1871 และใกล้เคียงกับกรณี บริษัทค้านธุรกิจเหล็กที่มีชื่อเสียงของเยอรมันคือ บริษัท Krupp ที่เริ่มทำงานด้านการประชาสัมพันธ์ เมื่อปี ค.ศ. 1851 โดยมีจุดประสงค์ในการสร้างภาพลักษณ์องค์กรผ่านการใช้เทคนิคการสื่อสารหลากหลาย รวมถึงเทคนิคการสร้างความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน (Press relations) (Kunczik, 1990; Kunczik, 2009; Puchan, 2006) ขณะที่ Salcedo (2008) สรุปไว้ว่าในการศึกษาเรื่องการประชาสัมพันธ์บุคคลเริ่มและยุคสมัยใหม่ ของสเปนว่า ถึงแม่คำว่า “การประชาสัมพันธ์” มีชื่อ และเส้นอนุโลดที่ได้รับการส่งออกจากสหราชอาณาจักรเมริกาไปสู่ประเทศไทย ในยุคโปรตุเกสสุดสุดในโลกครั้งที่ 2 แต่การวิจัยพบว่าปรัชญาการประชาสัมพันธ์มีอยู่แล้วก่อนหน้านี้นั่น เช่นเดียวกับที่มีการพบกิจกรรมสื่อสารรูปแบบคล้ายคลึง กับกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในสหรัฐอเมริกา ที่เกิดขึ้นก่อนการบัญญัติใช้แพทที่คำนี้ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นั่นคือ หลักฐานที่เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมประชาสัมพันธ์ ของหน่วยงานที่เกี่ยวกับการก่อสร้างทางรถไฟและบริการสาธารณูปโภคของบริษัท Fred Harvey ระหว่างปี ค.ศ. 1876-1933 (Curtin, 2008)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีการยอมรับที่มาของคำ Public Relations ว่าเป็นผลผลิตของนักวิชาการสหราชอาณาจักรในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ก็มีข้อกันพบที่ข้ามกับการปฏิบัติงานที่คล้ายคลึงกับการสื่อสารประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ในหลายประเทศทั่วโลก ก่อนการเกิดคำว่า Public Relations ดังกล่าว รวมทั้ง การค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้ด้วย ข้อกันพบที่สอดรับกับที่ L'Etang (2008) ได้เสนอไว้ว่า อาจถึงเวลาแล้วที่นักวิชาการ

ประชาสัมพันธ์กระทรวงได้ศึกษาประวัติและพัฒนาการของ การประชาสัมพันธ์กับกรอบกำหนดและตีความของ นักวิชาการจากสหรัฐอเมริกา เนื่องจากในหลายประเทศ การสื่อสารประชาสัมพันธ์ได้วิวัฒนาการในฐานะการเป็น ส่วนหนึ่งของการสร้างชาติ กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชาติ หรือแม้แต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ การเป็นเอกภาพจากการเป็นอาณาจักร หรือการเป็น ส่วนหนึ่งในการรักษาอธิปไตยของประเทศดังที่นำเสนอ ในบริบทประเทศไทย (Tantivejakul, 2014) และจาก งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ง่ายๆ ว่า ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ของไทยวิวัฒนาการ ขึ้นพร้อมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสิ่งพิมพ์และ ความแพร่หลายของสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร อันเป็นบริบทแวดล้อมในประเทศไทย อีกทั้งบริบทจาก ต่างประเทศเอง ที่สื่อ (Press) เริ่มทวีความสำคัญมากขึ้น ในเวทีการเมืองนานาชาติและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นตัวกระตุ้นให้สยามไม่สามารถหยุด อยู่นิ่ง การปฏิรูปประเทศและการพัฒนาประเทศจึงเป็นสิ่ง จำเป็นโดยมีการสื่อสารประชาสัมพันธ์เป็นตัวกลางประสาน ในการบริหารราชการแผ่นดิน ช่วยให้การสื่อสารกันกลุ่ม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกประเทศประสาน ผลดี จนสยามสามารถปักป้องอธิปไตยของชาติจากกลั่น ค่าอาณาจักรของมหาอำนาจอย่างโปรตุเกสได้ในที่สุด

ข้อจำกัดในการวิจัย

วิจัยมีข้อจำกัดเกี่ยวกับเวลาและทุนวิจัย จึงเป็นไปได้ว่า อาจมีเอกสารข้อมูลบางอย่างที่ยังค้นไม่พบ เอกสาร บางอย่างอาจถูกจัดเก็บอยู่ในสถานที่ที่ผู้วิจัยไม่สามารถ เข้าถึงได้หรือยังค้นไม่พบ หรืออาจจำเป็นต้องใช้การ เชื่อมโยงกับเอกสารหลักฐานที่จัดเก็บโดยหน่วยงานอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า การค้นคว้าต่อเนื่อง ที่ต้องใช้เวลาอีกระยะหนึ่งน่าจะช่วยให้พบข้อมูล ตลอดจนหลักฐานเชิงเอกสารที่น่าสนใจอีก เพิ่มเติมได้อีก รวมไปถึงงานนำเสนอสู่การพับประเด็นใหม่หรือยืนยันประเด็น ที่ค้นพบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในการศึกษาข้อมูลด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 พบว่า แม้จะมีหนังสือตำราและเอกสารที่ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพับเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ของยุคหนึ่นอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ยังมีงานวิจัยจำนวนน้อยมากที่เขื่อมโยงมุมมองเชิงประวัติศาสตร์เข้ากับการสื่อสารประชาสัมพันธ์หรือแม้แต่ในศึกษาศาสตร์ในสาขาอื่นๆ ดังนั้น จึงยังมีประเด็นที่ควรศึกษาอีกมากสำหรับนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ให้ได้ศึกษาและตีความเพื่อนำไปสู่การแตกยอดทางความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการนิเทศศาสตร์และข้อค้นพบทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับบริบทเฉพาะประเทศไทยสำหรับผู้สนใจศึกษาพัฒนาการการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยพนจากงานวิจัยครั้นนี้ ซึ่งถือเป็นการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องในทางลึก อาทิ การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างและกำหนดภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในการเสด็จประพาสสูตรี พ.ศ. 2440 ดังที่ผู้วิจัยพับข้อมูลเกี่ยวกับความพยายามสร้างภาพความคิดถือสืบท่องชาวยสยามผ่านองค์พระมหากษัตริย์ ข้าราชการบริพาร และขบวนเสด็จ จากข้อมูลการเตรียมการเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จประพาส

ยุโรป สำหรับการศึกษาต่อเนื่องในทางกว้างหรือการศึกษาเพื่อให้ได้ภาพรวมพัฒนาการการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย ผู้สอนใจสามารถศึกษาต่อเนื่องไปยังสมัยรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 ที่เป็นช่วงความเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมไปถึงช่วงหลังจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไปแล้ว ซึ่งมีความน่าสนใจของการใช้การสื่อสารประชาสัมพันธ์ของภาครัฐและการเกิดขึ้นของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ขององค์กร ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ของไทย

ตามแนวทางที่ Puchan (2006) ได้อ้างถึงหมวดหมู่ของกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในยุคเริ่มต้นของเยอรมนีว่า ประกอบด้วย การประชาสัมพันธ์ภาครัฐ (Governmental Public Relations) การประชาสัมพันธ์องค์กร (Corporate Public Relations) และการประชาสัมพันธ์ภาคท้องถิ่น (Municipal Public Relations) ซึ่งผลการวิจัยในหัวข้อดังกล่าวเหล่านี้จะเป็นคุณูปการต่อการศึกษาพัฒนาการการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงการต่างประเทศ. (2549). หนังสือราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 เล่ม 1-2 (จ.ศ.1246-1247). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หลวง ในพระบรมมหาราชวัง.

ไกรฤกษ์ นานา. (2549). พระมหากรัยโภกไม่ลืม. กรุงเทพฯ: นติชน.

โภสุน โอมพรนุวัฒน์. (2546). การเด็จประพาสฯ โภครังสรรค พ.ศ. 2440: การสื่อสารเพื่อสร้างการยอมรับ “ภาพลักษณ์” ของ “ความศิวิไลซ์” ของสยามในฐานะธุรกิจปัจจุบัน. ในเอกสาร ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พระพุทธเจ้าหลง การสื่อสารเพื่อการพัฒนา, หน้า 60-110. 4 กรกฎาคม 2546 ณ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กัณฐิกา ศรีอุคุณ. (2549). จาก “นาเชนแนล เอกซ์อิบิชัน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมห/repository/กุญแจเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

ชจร ศุขพันธิช. (2514). ถ้าแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย. พระนคร: หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ.

คณะกรรมการข้าราชการวัฒนธรรม. (2546). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 121 – 122 ตอน 1. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการข้าราชการวัฒนธรรมไทย.

คณะกรรมการข้าราชการวัฒนธรรมไทย. (2547). รายงานการประชุมสนับดีสภารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 2 รายงานการประชุมสนับดีสภาร.ศ. 112 ตอน 1. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการข้าราชการวัฒนธรรมไทย กรรมศิลป์ภาคร.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2509). ประชุมพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาค 2 ระหว่างพุทธศักราช 2434 ถึงพุทธศักราช 2453. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2551). พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไทย. สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย

จำนำง วินูดย์ศรี และดวงกิพย์ วรพันธุ์. (2530). หนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษในประเทศไทย (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นล่อง สุนทรารามิชช์. (2540). การเมืองเบื้องหลังการเด็งประพาสญี่ปุ่น. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ญี่ปุ่นกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง, 18 ธันวาคม 2540 ณ โรงแรมเจดับบลิว แมริออท ถนนสุขุมวิท ซอย 2 กรุงเทพมหานคร.

ชนะศักดิ์ ศรีพุฒา. (2546). การสื่อสารระหว่างพระราชบิดาและพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พระพุทธเจ้าหลวง การสื่อสารเพื่อการพัฒนา, หน้า 151-211.

4 กรกฎาคม 2546 ณ คณานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดวงดาว ยังสารารถ. (2537). บังลังก์พระปิยะ: บทวิเคราะห์พระราชหัตถศิลป์ส่วนพระองค์. กรุงเทพฯ: กบไฟ.

เดวิด เก. วิจารช. (2556). ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มุนนิชิโครงการดำเนินกิจกรรมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

คำร่างราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2468). จดหมายเหตุเรื่องประพาสต้น ในรัชกาลที่ 5. พระนคร: เทพประสิทธิ์.

เทวะวงศ์ໂروبการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชื้อ กรมพระยา, (2508). จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จฯ กรมพระยา เทวะวงศ์ໂروبการ. ปุณณกุล โดยพระธรรมปานิมา ก. พระประวัติและจดหมายเหตุรายวันของสมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์ໂروبการ(รวมรวมโดยม.จ. บรูดิเทพย์พงษ์ เทวกุล). พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทาน เพลิงศพหมื่นเจ้าหนูภูงกิพรัตนประภา เทวกุล. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

ธิดา สาระยา. (2540). สยามนิทรรศปีนี้นเรศเจ้า จุลจอม จักรเยอ. กรุงเทพฯ: เมืองโนราน.

นิษณา วีรเกียรติสุนทร. (2555). เอกสารลำดับที่ 85 ครุโภวاث: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1868 - 1885) 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสารประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 21, หน้า 43-132. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภារพิมพ์.

นภภารณ ตันติเวชกุล. (2555). การสื่อสารประชาสัมพันธ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: คณานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิภาพร รัชตพัฒนาภูล และกนอื่นๆ. (2549). สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มดิชน.

นิษฐา หรุ่นเกยม. (2546). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสื่อสารเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม ร.ศ. 112. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พระพุทธเจ้าหลวง การสื่อสารเพื่อการพัฒนา, หน้า 1-52. 4 กรกฎาคม 2546 ณ คณานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประยุทธ วรรณาอุดม. (2546). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบ้านเมือง. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พระพุทธเจ้าหลวง การสื่อสารเพื่อการพัฒนา, หน้า 114-149. 4 กรกฎาคม 2546 ณ คณานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัญญา บุนนาค. (2548). ความสัมพันธ์สยาม-ฝรั่งเศส ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง สยาม ฝรั่งเศส อินโดจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 1-55. 20 กันยายน 2548 ณ ห้องประชุม 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัญญา บุนนาค. (2550). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระปิยมหาราชผู้ทรง wang ราชฐานระบบราชการไทย และปฏิรูปประเทศไทยแบบ "พลิกແຜ່ນດິນ". (พิมพ์ครั้งที่ 2.). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณานิเทศศาสตร์พัฒนาระบบราชการ.

ปีนนาค บุนนาค. (2553). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การท้าสันดิสัญญาเบนาริง ถึง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม” พ.ศ. 2516). (พิมพ์ครั้งที่ 3.). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปีนนาค บุนนาค และคนอื่นๆ. (2553). พระมหาภัตตริย์กับการสื่อสารโกรกนนก (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกิจการโกรกนนกแห่งชาติ.

ปีนนาค บุนนาค, ณัฐวีร์ บุนนาค และนวลดรุก ทวีทอง. (2553). การวางแผนฐานการสื่อสาร โกรกนนกสมัยใหม่ (สมัยรัชกาลที่ 5) พระมหาภัตตริย์กับการสื่อสารโกรกนนก (รายงานผลการวิจัย), หน้า 141-286. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกิจการโกรกนนกแห่งชาติ.

เพ็ญศรี ดีก. (2554). การต่างประเทศกับการเผยแพร่ปัจจัยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง สิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). (พิมพ์ครั้งที่ 3.). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พรสรรค์ วัฒนาภรณ์. (2548). การเด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 116 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง สยาม ฝรั่งเศส อินโดจีน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 71-81. 20 กันยายน 2548 ณ ห้องประชุม 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรสรรค์ วัฒนาภรณ์, นฤมิตร สถาศุข และชนิษฐา บุนปาน (2546). การเด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 2440: รวมพระราชหัตถเลขาและเอกสารการเด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 2440 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2440. กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มูลนิธิสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและหน่วยอุ่นใจเจ้าจิตรอนอม ดิศกุล พระธิดา. (2541). จดหมายเหตุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: เสด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหน่วยอุ่นใจเจ้าจิตรอนอม ดิศกุล พระธิดา.

ราชวีวรรณ ประกอบผล. (2526). นิตยสารไทย. วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย (คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 45-74. กรุงเทพฯ: พุทธบูชาการพิมพ์.

รักษาณ์ วิวัฒน์สินอุดม. (2554). ภาพยนตร์และภาพนิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปาฐกฯ ในโอกาสครบรอบ 94 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 12 พฤษภาคม 2554.

ลิขิต ชีรเวกิน. (2553). การเมืองการปกครองของไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 8.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิมลพรรณ ปีตธวัชชัย. (2547). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

วิรัช ลภิรัตนกุล. (2549). การประชาสัมพันธ์. (พิมพ์ครั้งที่ 11.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วุฒิชัย มนต์ศิลป์. (2543). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440). กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญา.

ศรีสุภาพ (เส็ง), พระยา. (2538). จดหมายเหตุเสด็จประจำสหัสสันต์ ร.ศ. 116. กรุงเทพฯ: กองวารณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ศรีอุทัย เศรษฐพานิช. (2537). บทที่ 2 วิวัฒนาการราชกิจจานุเบกษา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5. หนังสือที่ระลึกราชกิจจานุเบกษา, หน้า 109-116. กรุงเทพฯ: อิมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ศักดา ศิริพันธุ์. (2535). กษัตริย์กบกล้อง วิัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388 - 2535. กรุงเทพฯ: ค่านสุทธาการพิมพ์.

ศักดา ศิริพันธุ์. (2555). พระบาทสมเด็จพระปูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิดาแห่งการถ่ายภาพไทย. กรุงเทพฯ: ค่านสุทธาการพิมพ์.

สุกัญญา ตีรวันิช. (2520). ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ภายใต้ระบบสมบูรณ์สุราลีธิราช (พ.ศ.2325-2475). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สุกัญญา สุคบรรทัด. (2547). หมวดวัดเลี้ยงกับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม. กรุงเทพฯ: มดิชน.

สุภาพันธุ์ บุญสะอาด. (2517). ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

เสโล เรษฐุจิ. (2544). หนังสือราชการหนังสือพิมพ์ไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2.). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

อุบลวรรณ ปิติพัฒโน意志. (2543). วิัฒนาการของการประชาสัมพันธ์ในประเทศไทย กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรพินท์ คำสอน. (2555). เอกสารลำดับที่ 82 จดหมายเหตุสยาม ไสเม (2425-2429): ภาพสะท้อนสังคมสยาม ต้นรัชสมัยขัชกาลพระบาทสมเด็จพระปูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 100 เอกสารลำดับัญ: สารพาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 20, หน้า 63-129. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โภการพิมพ์.

อรพรรณ สินธุ์ศิรินันน. (2548). การวิเคราะห์ลักษณะและเนื้อหาของพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: เอกสารชุดกรรณราชาเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 หมวดเบ็ดเตล็ด (วิทยานิพนธ์คิลปศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการจดหมายเหตุและเอกสาร ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย ศิลปกร, กรุงเทพมหานคร).

อุรารณ ปีลันชน์โอวาท. (2546). พระพุทธเจ้าหลวงกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ปิยมหาราชานุสรณ์, หน้า 119-123. กรุงเทพฯ: สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

ภาษาอังกฤษ

Curtin, P.A. (2008). Fred Harvey Company public relations and publicity (1876-1933). **Journal of Communication Management**, 12(4), 359-373.

Cutlip, S.M., Center, A.H., & Broom, G.M. (2006). **Effective Public Relations**. (9th ed.). New Jersey: Pearson Prentice-Hall.

Ekachai, D. & Komosevin, R. (2004). From propaganda to strategic communication: the continuing evolution of the public relations profession in Thailand. In K.Sriramesh (Eds.). **Public Relations in Asia** (283-320). Singapore: Thomson.

Grunig, J.G., & Hunt, T. (1984). **Managing Public Relations**. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Kunczik, M. (1990). **Images of nations and international public relations**. GodesbergerAllee:Friedrich-Ebert-Stiftung.

Kunczik, M. (2009). Transnational Public Relations by Foreign Governments. In Sriramesh, K., and Verfitt, D. (Eds.), **The Global Public Relations Handbook Theory, Research, and Practice**. New York and London: Routledge.

L'Etang, J. (2008). **Public Relations: Concepts, Practice, and Critique**. Los Angeles: Sage.

Puchan, H. (2006). An Intellectual History of German Public Relations. In L'Etang, J., and Pieczka, M. **Public Relations Critical Debates and Contemporary Practice**. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates

Raaz, O. & Wehmeier, S. (2011). Histories of Public Relations: Comparing the Historiography of British, German and US public relations. **Journal of Communication Management**, 15(3), 256-275.

Salcedo, N.R. (2008). Public relations before "public relations" in spain: An early history (1881-1960), **Journal of Communication Management**, 12(4), 279-293.

Smith, R.D. (2009). **Strategic Planning for Public Relations**. (3rd ed.). New York: Routledge.

Tantivejakul, N. (2014). The utilization of public relations to avoid imperialism during the beginning of Thailand's transition to modernization (1851-68). In B. St. John III, M. O. Lamme & J. L'Etang (Eds.), **Pathways to public relations histories of practice and profession** (pp. 160-174). New York: Routledge.

Tantivejakul, N. & Manmin, P. (2011). The practice of public relations in building national unity: A historical view of the kingdom of Thailand In **The proceedings of the international history of public relations conference 2011**. UK: Bournemouth University.

Wilcox, D.L., & Cameron, G.T. (2006). **Public Relations**. (8th ed.). Boston: Pearson Education.

สัมภาษณ์

ปิยนาล บุนนาค. ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์รัชกาลที่ 5 ศาสตราจารย์และอาจารย์คณบดีอักษรศาสตร์ (ภาควิชาประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2557.

ศักดา ปั้นเหน่งพิชร. ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย ศาสตราจารย์และอาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2557.

อนุชา ทิรakanan. ผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ประจำสาขาวิชาหนังสือพิมพ์และสื่อสิ่งพิมพ์ ภาควิชาสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน และผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2557.

เอกสารขั้นต้น

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (11 ก.ค.2432). ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเรื่อง ความไม่ดีของคนเขียนหนังสือพิมพ์. เลขที่ สบ.16.10/46.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (16 มี.ค. 2431). ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเรื่อง หนังสือพิมพ์ในลอนดอนมีเจ้าว่าฯ เมืองไทรบูรีจะเข้าไปปอยในพากเมืองลากู. เลขที่ สบ. 16.10/53.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (31 ก.ค. 2438). ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเรื่อง ข่าวสังคมในหนังสือพิมพ์สยามออบเชอร์เวอร์. เลขที่ สบ. 16.10/104.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (7 ต.ค. 2439). ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเรื่อง หนังสือพิมพ์แต่งเรื่องทำให้เสื่อมเสีย พระเกียรติยศ, ความมี Press Bureau เพรีด free เกินไป, มิฉะนั้นควรจะสั่งความที่จะกล่าวถึงพระบรมมหากษัยให้กระหวงวังหรือราชเลขาธุการตรวจก่อน. เลขที่ สบ. 16.10/131.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (5 พ.ย. 2439). ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูตรี่อง หนังสือพิมพ์ Slobe กัดความจากหนังสือพิมพ์ ของฝรั่งเศสชื่อ Ee'lais กล่าวร้ายประเทศไทย มีจดหมายแนบด้วย. เลขที่ สน.16.10/138.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (24-28 เม.ย. 2452). สัญญาไทยกับจีน ร.ศ. 128. เลขที่ สน 16.4.3/24.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (11 ก.ค. 2421). หนังสือพิมพ์ THE SIAM WEEKLY ADVERTISER. เลขที่ สน 16.20/3.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (20 ต.ค. 2445). สถิติการจำหน่ายหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยต่างๆ. เลขที่ สน.16.4.3/21.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วรวิโรปการ. เลขที่ สน 16 -16.12.